

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
Факультет журналістики, реклами та видавничої справи
Кафедра періодичної преси та медіаредагування

МИФ ЯК МЕНТАЛЬНА ПЛАТФОРМА КОМУНІКАЦІЇ

Методичні вказівки
та завдання для самостійної роботи здобувачів
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 061 «Журналістика»

Одеса
Видавець С. Л. Назарчук
2025

УДК 82-343:159.923.35]:316.77(072)

М68

Укладач:

Мусій Валентина Борисівна, доктор філологічних наук, професор, в. о. завідувача кафедри періодичної преси та медіаредагування Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Рецензенти:

Іванова Олена Андріївна, доктор наук із соціальних комунікацій, професор, декан факультету журналістики, реклами та видавничої справи Одеського національного університету імені І. І. Мечникова;

Коляда-Березовська Тетяна Федорівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри періодичної преси та медіа редагування факультету журналістики, реклами та видавничої справи Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Рекомендовано до друку

*вченою радою факультету журналістики, реклами та видавничої справи
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.*

Протокол № 3 від 27 листопада 2025 року.

Міф як ментальна платформа комунікації : метод. вказівки та завдання для самост. роботи здобувачів першого (бакалавр.) рівня спец. 061 «Журналістика»; «Реклама та зв'язки з громадськістю / уклад. В. Б. Мусій. Одеса : Видавець С.Л.Назарчук, 2025. 49 с.

Мета видання – ознайомлення здобувачів з ключовими положеннями такої дисципліни як «Міф як ментальна платформа комунікації», допомога в засвоєнні лекційного матеріалу, підготовці до практичних занять та виконанні самостійної роботи з кожної з тем курсу. Пропонуються визначення найважливіших теоретичних понять, якими слухач має вміти оперувати після засвоєння матеріалу кожної теми навчальної дисципліни, завдання для роботи в аудиторії та для самостійної роботи.

Цільова аудиторія – здобувачі першого (бакалавр) рівня вищої освіти спеціальності С7 «Журналістика»; «Реклама та зв'язки з громадськістю».

УДК 82-343:159.923.35]:316.77(072)

© Одеський національний університет
імені І. І.Мечникова, 2025

© Мусій В. Б., укладання, 2025

Мета та завдання навчальної дисципліни.....	4
Зміст навчальної дисципліни «Міф як ментальна платформа комунікації».....	4
Матеріали для підготовки до лекційних та практичних занять.....	6
Завдання для самостійної роботи.....	41
Питання для поточного контролю.....	46
Список рекомендованої літератури.....	47

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета навчальної дисципліни полягає в формуванні у здобувачів комплексного уявлення про міф як про фундаментальний феномен культури, що лежить в основі комунікації та мислення, живу систему значень, яка постійно відтворюється та трансформується в різних формах. Дисципліна є вибірковою. Вона спрямована на ознайомлення здобувачів вищої освіти з наративними аспектами міфу, їх взаємодією і зв'язком на рівні мови, системи мотивів, символіки. Курс навчить здобувачів розпізнавати міфологічні елементи в журналістських матеріалах, розуміти їхній вплив на аудиторію, а також етично використовувати знання про міф у власній професійній діяльності. А саме – в процесі аналізу політичних міфів, пропаганди, дезінформації, впливу на процес деміфологізації суспільства. У процесі вивчення навчальної дисципліни будуть задіяні напрацювання антропологічного, психологічного, семіотичного методів дослідження.

Завдання:

1. Ознайомити здобувачів з основними теоріями міфу та міфологічного мислення.
2. Сформувати базову компетенцію, що передбачає розуміння міфології як специфічної системи світосприйняття, фундаментального підґрунтя, на якому вже декілька тисячоліть розвиваються фольклор і література, наука та релігія, філософія та мистецтво.
3. Розкрити роль міфу у формуванні картини світу, цінностей та ідентичності.
4. Надати знання про сутність міфопоетичної моделі світу, особливості міфопоетичного світосприйняття, своєрідність міфології різних етносів.
5. Показати різноманітність функцій міфу у різних сферах людської діяльності.
6. Проаналізувати механізми функціонування міфу у суспільстві.
7. Розвинути навички аналізу міфологічних текстів та інтерпретації їхнього символічного змісту.

Зміст навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Міф, міфопоетична модель світу, сучасні концепції міфу

Тема 1. Міф як фундаментальний феномен культури, що лежить в основі комунікації та мислення. Фактори, що сприяли виникненню міфів і функції міфу в колективі (соціально-регуляторна, національно-консолідуєча, збереження психіки від руйнування при зустрічі з тим, що не підкоряється емпіричному досвіду; реалізація імагологічної спрямованості), особливості міфопоетичного світосприйняття (система тотожностей: реальне-ідеальне, внутрішнє – зовнішнє, частина – ціле; синкретична тотожність людини та природи, анімізм,

фетишизм як підґрунтя мотиву метаморфоз; високий ступінь інтеграції людини і соціуму, людини і її роду). Прояви міфологічного мислення – спрощення, стереотипи, чорно-біле бачення світу (поділ на «героїв» та «ворогів», «правильних» та «неправильних»).

Тема 2. Теорії міфу від часів античності до сучасності. Переосмислення накопиченого міфологічного матеріалу античною літературою та філософією. Міф у Платона як доказ тієї чи іншої ідеї, його функції образного міркування та протиставлення «розумного доказу», «розумного підстави». Міф в «Поетиці» Аристотеля, трагедії Есхіла в контрасті з діалектикою Сократа як втілення опозиції «міф» і «логос». Подолання раціоналістичного пояснення міфу доби Просвітництва на початку дев'ятнадцятого століття в працях теоретиків німецького романтизму і в творах романтиків. Продовження романтичної традиції в трактуванні міфу в творчих установках і теоретичних поглядах Ріхарда Вагнера. Міфотворчість Ніцше і його розуміння захисних функцій міфу.

Аналітична психологія про міф та міфологію. Ритуально-міфологічна школа. Фрейд і психоаналіз про міф і міфотворчість, міфологічне коріння психоаналізу, єврейська екзегеза як основа фрейдистського підходу до людської душі. Карл Густав Юнг як дослідник міфології і його теорія архетипів колективного несвідомого.

М. Еліаде та Л. Леві-Брюль як дослідники архаїчних форм мислення. Міф, Космос та Історія в їхньому трактуванні. Мірча Еліаде про шаманізм, традиціоналістську ментальність і міфи сучасності. Люсьєн Леві-Брюль і його теорія містичної співпричетності як спроба наблизитися до розуміння архаїчного мислення; мандрівка Поля Гогена у первісний світ.

Ролан Барт як критик та деконструктор міфів суспільної свідомості; міфи масової культури та міфи політичні, міф і реклама, міфи та маніпуляція суспільною свідомістю, міфопоетика повісті Кортасара «Переслідувач».

Тема 3. Міфопоетична модель світу: її сутність та відміна від наукової моделі. Міфологічні уявлення про космос і шляхи його формування. Міфологічні уявлення про структуру космосу (про *axis mundi* та *arbor mundi* - сакральний центр світу, про простір хаосу та кордон між простором життя та простором смерті), уявлення про дискретний характер простору (зміст понять «топос» та «локус») та циклічний характер часу в міфопоетичній моделі світу на відміну від розуміння простору та часу як лінійно простягнутих в науковій моделі світу; числова символіка.

Тема 4. Типологія міфів за змістом (космогонічні, есхатологічні, антропогонічні, солярні та астральні, міфи про культурного героя та деміурга, міфи про близнюків, календарні міфи, тотемні міфи). Загальне у моделі кожної з тематичних груп міфів у всіх етносів та етнічні особливості міфів кожної з тематичних груп. Порівняння тематичних груп міфів з точки зору часу їхнього виникнення: етіологічні міфи як найстаріші і есхатологічна тематична група міфів як найпізніша за своїм походженням.

Тема 5. Міф у сучасному суспільстві. Неоміфологізм постмодерної доби та культура. Міф як інструмент впливу: дефініції, підходи та приклади в медіа. Використання міфологічних стратегій в рекламі, політичній пропаганді, ЗМІ. Використання міфів у виборчих кампаніях, міжнародних відносинах. Міф як інструмент м'якої сили та культурної дипломатії. Міфи про минуле та їхнє використання в сучасній політиці. Боротьба з дезінформацією та фейковими новинами як деміфологізація. Міф та віртуальна реальність. Роль міфу у формуванні віртуальних світів та онлайн-спільнот. Типологія міфів: політичні міфи (міфи про «золотий вік», «сильну руку», «зовнішнього ворога» та їхнє використання в політиці); національні міфи (міфи про національну винятковість, історичну місію та їхня роль у формуванні національної ідентичності); міфи про «героїв» та «ворогів» (створення позитивних образів «героїв» - політиків, бізнесменів, зірок, а також негативних образів «ворогів» - опонентів, конкурентів, «інших»); міфи масової культури (стереотипи, кліше, популярні наративи, що використовуються в розважальній журналістиці та медіа). Сучасні міфи та міфотворчість. Інтернет-міфи, міські легенди, конспірологічні теорії.

Змістовий модуль 2. Художня роль міфопоетичних елементів у вербальній творчості від давнини до сучасності

Тема 6. Міф як комунікативна система. Мова міфу: символи та образи, що використовуються в міфах, наративні структури (міфологема, мотив, сюжет). Образність міфу: архетипічні образи, метафори. Міфопоетичне трактування творів епосу та літератури Нового часу. Давній епос і міфологія, епос доби Середньовіччя і міфологія, література доби романтизму і міфологія, література доби модерну та міфологія. Епос і міфологія народів давнього Дворіччя та «Месопотамія» Сергія Жадана, міфопоетичні засади англо-сакської поеми «Беовульф» і сучасне трактування цього твору Робертом Земекисом, міф як метамова для вираження модерної концепції дійсності в притчі Франца Кафки «Перевтілення».

Неоміфологізм вербальної творчості постмодерної доби. Концепція міфу як сюжету світової історії, в якому знак виражає загальнолюдський життєвий досвід. Антропологічний напрям руху сучасних наук і його вплив на акцентування уваги до світосприйняття людини в літературі, звернення письменників до міфопоетичного трактування процесів позасвідомого (Юркі Вайнонен «Німий бог», Горан Трібусон «Віденські гриби», Ольга Токарчук «Дім дня, дім ночі»).

Віддзеркалення в літературі появи нових концепцій простору і їхнього зв'язку з міфопоетичною моделлю світу. Сюжет про перебування героя у різних світах в оповіданні Хуліо Кортасара «Вночі обличчям до неба» та романі Крістофера Пріста «Лотерея». Опозиція «простір життя / простір смерті» в оповіданні Ольги Токарчук «Консерви».

Актуальність проблеми самоусвідомлення в сучасній гуманітаристиці та міфологізація цього процесу в творах про двійництво: Дельфін де Віган «На реальних подіях», Жузе Сарамаго «Двійник», Кшиштоф Зануссі «Страта двійника».

Ритуал як практичне втілення міфологічних уявлень про людину і світ. Ритуально-міфологічне трактування подій в романах Сільві Жермен «Погляд Медузи» та Джеймса Хайнса «Дев'яносто дев'ять», в оповіданні Романа Малиновського «Бенкет»

МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ

Наведені теоретичні матеріали скеровані на поглиблення знань з дисципліни, які здобувачі отримали під час лекцій, або на отримання необхідної для успішного засвоєння матеріалу інформації тими здобувачами, у яких не було можливості бути присутніми на лекції і вони примушені вивчати відповідну тему самостійно. Крім того, здобувачі можуть спиратися на ці матеріали під час підготовки до практичних занять, а також – виконання завдань самостійної роботи.

Тема1:

Міф як фундаментальний феномен культури, що лежить в основі комунікації та процесів мислення. Міфопоетичний тип світосприйняття

В поняття «міф» сьогодні люди вкладають різні сенси:

1. *Будь-яке неправдиве, хибне знання чи уявлення про дійсність.*

Але в такому разі чому міфи, які виникли ще на передлогічному, ранньому етапі існування людства, продовжують своє існування; навіщо нам звертатися до «хибних» уявлень? Справа у тому, що міф завжди сприймається як абсолютна правда, як таке осмислення реальної дійсності, що було прийняте багатьма поколіннями до нас і передано предками нам для користування у повсякденному бутті, а також під час урочистих подій (ритуалів).

Міф складається і передається з вуст в уста на основі абсолютної довіри до авторитетної традиційної інтерпретації будь-яких феноменів буття як до справжньої істини.

2. Комплекс переконань віруючої людини.

3. Результат вербальної творчості давніх народів (пісні, казки, бувальщини).

Існує декілька варіантів пояснення, чим була викликана поява міфів. Найбільш відомими є такі:

1. Міф – прояв «дитячого» рівню свідомості народів, що його створили (французькі просвітителі)

2. Міф – результат поетичної творчості, прояву поетичного (імагінативного) знання (Гердер, Шеллінг).

3. Міф – результат «зіпсування» мови, яка спочатку була поетичною, образною, метафоричною, а потім перетворилася на логічну, суху. І тому всі метафори та поетичні порівняння у розповідях предків про світ, почали сприйматися буквально (Кун, Мюллер).

4. Міф – недосконала наука, точніше - протонаука (Тейлор, Спенсер).

5. Міф – підтвердження комплексу ритуалів, що виступають моделлю (матрицею) соціальної поведінки (Фрезер, Кембриджська школа) і потребують вербальної мотивації (тобто – спочатку виникли ритуали, а для їхньої мотивації потім почали складатися міфи).

6. Міф - об'єктивація психічних індивідуально-несвідомих комплексів (Фрейд, Вундт)

7. Міф - об'єктивація колективного несвідомого (Юнг, Нойман)

8. Міф - засіб порятунку від страху перед змінами (історією) (Еліаді)

9. Міф - модель структури родової громади (Дюркгейм)

10. Міф - прояв дологічного мислення (Леві-Брюль)

11. Міф - замкнута семіотична система, яка потребує декодування (Кассирер)

Як можна побачити, значна кількість цих теорій виникнення міфів побудована на тезі, що міф – прояв примітивності уявлень про світ давньої людини, відсутності у неї наукових інструментів пізнання та теоретичних знань.

І тут ми наблизилися до найчастішої помилки в поясненні сутності міфу, причин його появи: теза про те, що міф – рання форма науки, точніше наближення до неї, але ще досить

примітивна її форма. Міф аж ніяк не може бути протонаукою у зв'язку з їхньою принциповою несхожістю. Протонаукою можна вважати початкові емпіричні висновки, навички, знання, які формувалися на базі щоденної праці людей, обставин, з якими вони стикалися щоденно. Наприклад, вони помітили, що рослини добре розвиваються і дають урожай, якщо для їхнього росту достатньо вологи. І тут – початкові спостереження, які пізніше стають наукою про рослини (ботанікою). Якщо людину було поранено під час полювання, її рану слід було промити, тримати чистою. І тут – початкові спостереження, на яких буде заснована майбутня медицина. І нічого міфологічного у цих спостереженнях немає. Тут тільки досвід, тобто емпірика. Тому емпіричне надає імпульс для майбутньої науки, примітивна наука. Що ж стосується міфу, він передбачає звернення до позаприродного з молитвою, ритуальними діями. Якщо рослина гине у сухому ґрунті, навіть первинна людина буде шукати воду, а не молитви у першу чергу. Якщо тварини зламають паркан біля її будівлі, вона почне сама ремонтувати цей паркан, а не звертатися до шамана. Молитви вона буде використовувати, якщо буде відбуватися щось таке в природі, що сама вона подолати не зможе, те, що не залежить від будь-якої людини. Знання, які будуються на досвіді, та магичні дії існували навіть на ранніх етапах буття людства паралельно, одночасно, ніяк не стикаючись, не виключаючи одне одного.

Параметр зіставлення	міф	наука
Ставлення до сприйняття існуючих пояснень сутності світу	не допускає сумнівів у істинності авторитетного знання, тут неможливо питання: «Чи насправді це так?»	починається з усвідомлення недосконалості наявного знання та постанови питань, перевірки, уточнення, спростування чи підтвердження того, що вже відомо
Сприйняття місця людини по відношенню до того, про що вона хоче дізнатися	вихідним є стан тотожності людини та того явища, про яке вона хоче дізнатися, людина знаходиться в середині того, що може здаватися їй невідомим – і сама вона, і невідоме явище – складники одного і того ж світу, а тому - підпорядковуються тим же законам, вони однієї природи, вони є породженнями єдиного Космосу. Звідси – неможливість подивитися на незнайоме збоку, незнайоме – це те ж саме, що й я сам.	наукове пізнання передбачає обов'язкове усунення того, хто пізнає, від того, що ним пізнається, про що йдеться, це погляд з боку на те, що несхоже з вже відомим.
Стратегії по відношенню до явищ навколишнього світу	міф має справу з несподіваним, непередбачуваним, некерованим: людина не впливає на світ, а	наука передбачає вироблення інструментарію для впливу на навколишній

	пристосовується до нього	світ, тобто людина має справу з тим, що вона може змінити, створити, удосконалити, або позбутися чогось
Ступень емоційності сприйняття навколишнього, у тому числі незнайомого	міф насичений емоціями, саме вони керують людиною, яка зустрічається з проявами світу	наукове пізнання завжди поза почуттів, емоцій науковця
Співвідношення статичності (підпорядкування традиції) та динаміки (скерованість на зміни)	містить установку на фетишизацію не лише предметів, але й ідей; звідси – догматизм, засвоєння традиційного розуміння, стереотипізація	наука передбачає постійний рух від невідомого до пізнання, тобто виходить із недосконалості нашого знання, провокує постійні зміни

Отже і міф, і наука пов'язані з уявленнями про те, що існує реально, з фактами, з дійсним буттям. Але міфологічне світосприйняття передбачає, що наявні трактування фактів абсолютні, незаперечні, передаються в їхній незмінності від покоління до наступного покоління, тобто апіорно, догматично. Міф – трактування світу за допомогою якоїсь версії, яку не можна підтвердити експериментально, або спростувати, спираючись на досвід. Тому потрібно просто взяти це пояснення як щось готове, справжнє та користуватися ним.

Звідси – декілька визначень міфу:

міф – спосіб пристосування людини до світу та упорядкування його, засіб відтворення традицій спільноти як стійкої соціокультурної цілісності

міф – один із способів організації свідомого сприйняття дійсних явищ світу, масового та стійкого вираження світовідчуття та світорозуміння

Міф - система світобачення, світосприйняття, переживання світу; ідеологічна база життєдіяльності колективу, утвердження чи підтвердження реальності існуючих дій, правил поведінки, розуміння характеру явищ.

Міф необхідний для подолання будь-яких протиріч, неясності, невизначеності, зокрема – соціально-культурних протиріч. Ось чому саме міф виявляється панацеєю для нас і сьогодні. Соціально-міфологічні конструкції відповідають сподіванням мас і найчастіше отримують своє завершення у зусиллях професійних ідеологів. А тому – процес міфотворчості не має часових меж.

Міфотворчість - особлива специфічна духовна діяльність, здатна до історичного розгортання, яка має багато функцій.

Міфи виникли на ранніх стадіях формування людини і продовжують формуватися нескінченно, протягом усього процесу життєдіяльності людства. Вони видозмінюються, у них включаються моделі сучасного стану суспільства.

I, нарешті, питання: а для чого існують міфи? **Основні функції міфів такі:**

1. **Адаптивна** – міф забезпечує прийняття та збереження зв'язку людини зі світом, подолання ним страху перед невідомим; за допомогою міфів людина пристосовується до цього світу, починає орієнтуватися у його явищах.
2. **Комунікативна** – міф служить засобом зв'язку людини, її свідомості з колективом, іншим людством, залучається до досвіду людства, обміну інформацією, координації своїх дій.
3. **Соціально-регулююча** – створення міфів є результатом необхідності пояснення правил поведінки, заборони (табу) якихось дій, мотивування «правильності» поведінки, оскільки вихідною для людини є безпека колективу, підтримка існуючого порядку.
4. **Національно-консолідуюча (інтегруюча)** - в бутті колективу особливу роль відіграють міфи про спільних предків, спільне походження – тотемічні уявлення; за допомогою міфів людина стає причетною до спільних для всього колективу історичних подій та історичних особистостей, дізнається про історичну територію (рідний край), суспільну культуру.
5. **Імагінативна** - суть міфологічного мислення полягає у тому, що це мислення під пануванням уяви. Імагінативний (уявний) об'єкт міфу - пізнана таємниця об'єктивного світу, щось передбачуване у ньому. Імагінативний, тобто уявний, об'єкт міфу не тільки вигадка, а одночасно й пізнана таємниця об'єктивного світу, відкриття чогось, що не явне, але передбачуване в ньому; в імагінативному або уявному об'єкті міфу укладено дійсний реальний об'єкт. І оскільки зміст, тобто таємниця дійсного об'єкта безмежна і мікрокосмічна, остільки цей імагінативний об'єкт насичений смислами. Звідси – виділення особливого, **енігматичного** знання (від грецьк. – «таємниця») – форма знання, загальна з геніальністю, яка повністю підпорядкована уяві. Світ міфів – це світ можливості неможливого, де основа та слідство пов'язані лише одним законом – абсолютною свободою бажання чи творчої волі, яка є в ньому необхідністю. Таким чином, міф впорядковує емоції, пристосовує до світу з його непізнаністю.

Основні характеристики міфологічного (міфопоетичного) типу світосприйняття

такі:

1. Засноване не на раціоналістичних доказах, а на вірі та переконанні. Фактори, якими обумовлено неприпустимість раціональності: раціональне завжди спричинене виникненням

питання (проблеми), визнанням того, що щось не вирішено і тому існуючі версії відповіді не можуть задовольнити, сприймаються як сумнівні, отже, визнається наявність «білої плями» у знанні. У міфі немає білих плям. Все має пояснення.

2. Авторитет традиції: переконання вкладені у свідомість людини авторитетами – старійшини, якщо йдеться про первісне плем'я, старших у сім'ї, людей, наділених функцією ідеологів у суспільстві тощо. У будь-якому випадку той, хто для нас авторитетний, щось говорить, і ми сприймаємо це як абсолютну істину. Нам достатньо, що авторитетна людина це сказала. Отже вирування сформовані не самостійним пошуком, пробами, помилками та перемогами, а культурною традицією, релігійною, суспільною, політичною системою. У людини відсутнє навіть припущення, що те, що думають усі, помилка або хоча б частково помилково. Так завжди вважали. Так маємо думати ми. Такі знання, вірування ми передамо нащадкам. Положення незмінні.

3. Високий ступінь інтеграції людини та соціуму, окремої одиниці та всього роду. Саме рід визначає як походження, а й характер, зовнішність, долю, поведінка. Загальний предок встановив вжитки щодо правил поведінки, характеру та долі. Встановлення предка – кодекс, закон.

4. Особлива логіка: суть виводиться із походження; всі події задані та цілеспрямовані.

5. Система тотожностей: частина і ціле (погане око), реального та ідеального, внутрішнього та зовнішнього.

6. Високий ступінь інтеграції людини та природи. Синкретичний зв'язок. Звідси - анімізм (природа населена духами, божествами, демонами; тварини, предмети і люди наділені душею і з ними можна спілкуватися), фетишизм. Метаморфози.

7. Висока емоційна чутливість та афективна напруженість спілкування, високий рівень збудливості, що посилює афекти страху чи гніву.

8. Велика образність і цим іконічна повнота сприйняття змісту пам'яті, діяльності уяви.

Тема 2:

Теорії міфу від часів античності до сучасності

Осмислення міфології, її образів, мотивів, сутності міфологічного переживання світу розпочалося вже за доби античності. Приміром, для філософа **Платона** міф – доказ, мотивування повчання, ідеї. У такому разі міф допустимий. У діалозі «Тімей» Платон писав, що у «кожному міркуванні важливо обрати щось відповідне природі. Між зображенням та прообразом є спільне: вони схожі на той предмет, який пояснюють. Але про незаперечний, стійкий і мислимий предмет і слово має бути непорушним і стійким; в тій мірі, в якій воно може мати незаперечність і безперечність. Але про те, що лише відтворює прообраз і є лише

подобою справжнього образу, і говорити можна не більш як правдоподібно. Адже як буття відноситься до народження, так істина відноситься до віри. А тому не дивуйся, Сократе, що ми, розглядаючи багато в чому схожих речей, таких, як боги і народження Всесвіту, не досягнемо в наших міркуваннях повної точності і несуперечності. Навпаки, ми повинні радіти, якщо наші міркування виявляться не менш правдоподібними, ніж будь-які інші. І до того ж слід пам'ятати, що і я, який міркує, і ви, мої судді, лише люди, а тому нам доводиться задовольнятися в таких питаннях правдоподібним міфом, не вимагаючи більшого».

Як бачимо, Платон розрізняв «справжнє» оповідання (божественне знання, знання справжнього буття, де слово непорушне і стійке), і «правдоподібний міф» - оповідання (знання) не зовсім повне і несуперечливе, але й не гірше, ніж будь-яке інше. Але обидва знання (оповідання) мали, з його точки зору, підґрунтя для існування.

З часом розуміння міфів змінювалося, розвивалося. Були часи де міфологізації (спростування міфів за допомогою розуму), а також – реміфологізації – повернення до пошуку позачасових істин в міфах. У добу Середньовіччя сформувалася біблійна міфологія, яка була доказом існуючого порядку. У часи Просвітництва з його установкою на раціоналізм міфи намагалися пояснити раціонально, як алегорії того, що існує насправді. Часом культу міфу стала епоха романтизму, коли міф трактувався як основа (грунт) мистецтва, як результат інтуїтивного проникнення людини в таємниці Всесвіту.

Концепціями міфу, на які сьогодні найчастіше посилаються, є психоаналітична, ритуальна, структуралістська.

Зигмунд Фрейд та його послідовники розглядали міф як відбиток підсвідомих психічних процесів, головним чином – реалізацію сексуальних нахилів. За допомогою даних досліджень ставлення первісного колективу до табу (у першу чергу, тих, що пов'язані з діями, спрямованими на тотемного предка), психоаналітик розглядав випадки психічних розладів своїх пацієнтів (праця «Тотем і табу»). **Карл Густав Юнг** сконцентрував увагу не на індивідуальному несвідомому, як Фрейд, але – на колективному несвідомому – тобто тому, що включає змісти і образи поведінки, які є спільними всім і завжди, психологічний досвід всіх попередніх поколінь це сукупність «вічних патернів», які уже від початку закладені у людському Несвідомому, або щось схоже на кристалічні ґрати в психіці людини, успадковані нею від предків. На цю кристалічну решітку нанизуються результати власного життя людини, її переживань, осмислення того, що відбувається. Вони оформлюються у вигляді міфологічних сюжетів. К.Юнг ввів у наш побут (точніше – повернув нам) термін «*архетип*», яким оперував ще Діонісій Ареопагіт. Архетипи, згідно з теорією Юнга – це первісні образи, ментальні форми, успадковані людиною. Вони є вродженими. За Юнгом архетипи – апіорні структурні форми, які людина засвоює лише на рівні інстинктів. Це колективний компонент сприйняття,

який отримує свій зміст у процесі життєдіяльності соціуму як колективні уявлення. Архетипи приходять до людини ззовні, з трансцендентного джерела. Причому це не самі образи (тобто – вже готові сюжети, детальні описи тощо), а можливості образів і уявлень. Архетипів існує стільки, скільки типових життєвих ситуацій.

Юнг виділив шість основних архетипів:

1. **Героя** (втілює боротьбу з хаосом і прагнення до самореалізації).
2. **Немовля** (щось, що розвивається у напрямі незалежності)
3. **Кори** (дівчини)
4. **Матері** як початку, що народжує, і в той же час того, що поглинає – долі.
5. **Відродження.**
6. **Тіні** (темного «я», пригнічену сторону особистості, у якій персоніфіковано негативні якості людської душі; це зворотній бік особистості, зустріч з якою для самої людини провокує її внутрішній розлад, суперечки)
7. **Духа** («мудрого старця»), що діє в ситуаціях, коли герой опиняється у безвихідній ситуації і потребує поради. Це той сенс, який людина відкриває для себе у вві сні або містичному трансі.
8. **Трикстера.**

Одна з робіт Карла Юнга була присвячена систематизації форм **переродження** (переходу в інші стани), у тому числі – ритуального.

Наведено та описано було п'ять форм. Це:

1. **Метемпсихоз** або переселення душ. Згідно з цим уявленням, писав Юнг, життя продовжується в часі, проходячи через різні тілесні існування або, з іншого погляду, існує одна лінія життя, що переривається різними перевтіленнями.

2. **Реінкарнація.** Це поняття перевтілення, підкреслював Юнг, має на увазі обов'язкове збереження особистості, яка розглядається як таке, що має доступ до пам'яті .

3. **Воскресіння**, відновлення людського тіла після смерті. Тут присутні такі елементи: зміни, перетворення та трансформації існування людини. Це може бути тілесне тіло – передбачається, що воскресне те саме тіло. Але можливо і воскресіння на більш високому рівні: воскресіння мертвих – перетворення «тонкого тіла» в стан нетлінності.

4. **Відродження** (оновлення) – переродження у межах індивідуального життя, виправлення за допомогою магічних засобів. Оновлення змінює не природу особистості, а її функції - виправлення, зцілення або навіть трасмутація (смертного в безсмертне, тілесного в духовне, людського в божественне). Як один із прикладів К.Юнг згадує «Фауста» Гете – трансформація Фауста у хлопчика, а потім у доктора Марінуса.

5. Непряме переродження, коли трансформація відбувається не прямо (перехід через смерть і відродження), а шляхом участі в процесі *перетворення*, коли людина стає свідком або учасником ритуалу трансформації. Це обряд може бути церемонією (церковна літургія), язичницької містерією – тим, що називається ініціацією.

Інший відомий дослідник міфів, на роботи якого також часто посилаються – **Мірча Еліаде**, ставився до міфу як до зразка поведінки, наслідування якого здійснюється всією сукупністю дій, за які людина бере на себе відповідальність. За допомогою сили цих прообразів, зразків, парадигми поведінки, періодично відтворюються Космос і суспільство.

Центральна категорія міркувань М. Еліаде про міф – час. На його думку, існує *час історичний* (профаний) та *міфологічний* (сакральний), і, отже, дві концепції часу – лінійна та циклічна. *Час міфічний* - це сакральна епоха. Його символи – коло та маятник. Символами профанного *історичного часу* є лінія та ланцюг. Ритуал (і свято зокрема) є засобом повернення до сакрального міфологічного часу.

З положеннями М. Еліаде про історію пов'язане його розуміння сутності процесу *міфотворчості* – це міфологізація історичних особистостей.

1. Марксизм – есхатологічний міф про героя-викупника, страждання якого покликані змінити світ, повернути Золотий вік.
2. Нацизм - рагнарек як битва богів і потвор, що завершилася загибеллю богів і всього світу. Мірча Еліаде охарактеризував цей міф як запрошення до колективного самогубства.
3. Міфи та ЗМІ про культурного героя.
4. Міф про проклятого художника
5. Міф про еліту.

Книга ще одного дослідника, **Ролана Барта**, так і називається - «Міфології». Він починає з того, що пропонує доволі просте трактування міфу. Це, пише Р.Барт, слово. Міфом може бути абсолютно все, що людина намагається усвідомити. Але в той же час міф – це не сама річ, ідея. Це – форма (засіб) їхнього визначення. Міф – це повідомлення. А тому – невід’ємний складник ідеології. А звідси – загроза, яка йде від міфу: він затьмарює свідомість безодньою сенсів, намагається надати собі значення чогось позачасового, загальнолюдського. Міф паралізує свідомість людини, спрощує її сприйняття світу, перетворює феномени навколишнього буття на знаки, які не потребують пояснення. З точки зору цього дослідника, міф - це штамп у сприйнятті сучасною людиною світу, за допомогою якого він упорядковує інформацію, що надходить до нього, робить її більш сприятливою для себе. Міф – це те, що цілком зрозуміле, а також – єдине можливе. Міф виконує дві основні функції: а) допомагає створити такий образ реальності, який збігався б з ціннісними орієнтаціями людини; б) містить установку те що, що

такий образ реальності – щось зрозуміле, і навіть – єдино можливе. Міф надає історичним подіям характеру природних, зводить історично минулі факти в ранг вічних.

Тема 3:

Міфопоетична модель світу

Модель світу – опис основних просторових та часових координат, що визначають місце речей та людини у міфологізованому космосі.

Міфопоетична модель світу – скорочене та спрощене відображення всієї суми уявлень про світ усередині етнічної традиції.

Слово «світ» в даному випадку вжито в такому значенні: результат переробки інформації про людину і навколишні об'єкти та інших людей. Тобто не самі собою люди та об'єкти, а погляд на них, те, як вони побачені, усвідомлені, сприйняті.

Основою міфопоетичної картини (моделі світу) є уявлення про космос і хаос (про перетворення Хаосу на Космос), а також про характер простору та часу (тобто свого роду міфологічний **хронотоп**).

Дослідники встановлюють міфологічну модель світу, виходячи з таких джерел: дані палеонтології, біології, етнографії, лінгвістики, народної та художньої творчості, дослідження несвідомих структур психіки.

Особливості міфологічної моделі світу:

1. Нерозривний, двоєдиний зв'язок **діахронії** (вертикаль «минуле – сьогодення» коли розповідь про події в минулому пояснює сучасний стан світу) та **синхронію** (сукупність сучасних явищ світу).
2. Тотожність (особлива зв'язаність, обумовленість) **макрокосму і мікрокосму**, природи і людини, людини та її роду.
3. Орієнтація на граничну космологізованість суцього (все причетне космосу, ознаки усього навколо і самої людини пов'язуються з космогонічними процесами – космоцентризмом міфологічної моделі світу), підпорядкованість **основним параметрам всесвіту (modus vivendi)** : а) *просторово-часовим* (організація простору та часу); б) *причинним* (обумовленість всього єдиними законами, схемами, світовим законом – логос (греки), рита (Др.Індія), Маат (єгиптяни); в) *етичним* (всесвіт поділено на сфери погані і добрі; дозволене і заборонене); г) *кількісним* (числові характеристики всесвіту та його окремих частин; визначення сакральних чисел, які космологізують найбільш важливі частини всесвіту та найбільш відповідальні (ключові) моменти життя; несприятливі числа як образи хаосу (13, 666); д) *семантичним* (що визначають якісну структуру світу: серії бінарних опозицій).

Числові параметри міфологічної моделі світу

Числа - клас знаків, що описують міфологічну модель світу, основні координати всесвіту :

1 : майже не зустрічається в дуже давніх текстах. Значить цілковиту цілісність, єдність – Бог, Космос.

2 : основа бінарних опозицій, з допомогою яких описується світ. У Стародавній Індії – символ протиставлення, воно захищає людину від небуття і відповідає творінню – небо та земля народжені разом.

3: основна константа міфопоетичного макрокосму і соціальної організації. Саме з цього числа в Китаї починається числовий ряд. **3 – знак динамічної цілісності** (розвитку, який здійснюється від простого до ускладненого та найбільш складного – градація; згадаємо хоча б казки, герої яких проходять через три випробування, кожне з яких є біль небезпечним, але з подоланням загрози кожен раз герой наближається до перемоги).

4: статична цілісність. Ідеально стійка структура завжди позначена числом 4: чотири сторони світу, чотири пори року тощо

Найпростіші операції дають ряд особливо важливих сакральних чисел:

4 сторони світла + **1** (центр світу) = **5**

Сума основних **горизонтальних (4) + вертикальних (3)** координат Всесвіту дає число **7: втілення космічної цілісності**: таким (7) є число днів тижня, кольорів спектру, тонів у музиці, планет.

Добуток основних горизонтальних та вертикальних координат (3 та 4) дає **12**: число місяців та знаків Зодіаку.

Є багато фобій, які пов'язані саме з числами. Таке явище називається ***арифмофобією***. Наприклад, в Азії поширеним є страх числа «**4**» (тетрафобія), оскільки воно асоціюється з смертю. Справа у тому, що ієрогліф цього числа в китайській та корейській культурах звучить майже так само, як слово «смерть». У цих країнах намагаються уникати усього, що так чи інакше пов'язане з числом «4»; пропускають четвертий поверх у будівлях, наприклад. А в Японії намагаються уникати всього, що пов'язане з числом «**9**» тому, що воно звучить схоже на слово «страждання».

Найвідомішою в Європі та США є **трискайдекафобія – страх числа 13**. Особливо, якщо 13 число випадає на п'ятницю: багато християн вважають, що Христа розп'яли саме у п'ятницю тринадцятого числа (це була Страсна п'ятниця). Ще однією мотивацією походження цієї фобії є про присутність на тайній вечері тринадцяти апостолів (тринадцятим був Юда Іскаріот). Одним із прикладів небезпеки цього числа є те, що відбулося з композитором Россіні, який, як і багато італійців, вважав п'ятницю днем невдачі, а тринадцять – числом невдачі; помер він у п'ятницю, 13 листопада. Підтвердженням того, що цей забобон продовжує

існувати, є фільм про кровожерливого маніяка Джейсона Вурхіза «П'ятниця, 13». В п'ятницю тринадцятого числа не можна міняти роботу або виходити на нову роботу, подорожувати, підписувати важливі документи і починати нові справи, довго дивитися в дзеркало перед сном, брати гроші у борг, щоб не перейняти на себе чужі біди та негаразди, грати весілля, садити (пересаджувати) рослини та дерева, навіть взагалі не залишати будинок без крайньої необхідності. Саме з цим пов'язують прикмету: якщо за обіднім столом зібралося тринадцятеро людей, один з них протягом року помре. Невипадковим тому є факт, що деякі будівничі компанії уникають тринадцятого поверху і визначають його як 12+1. Страх числа 13 суто ірраціональний, але він не зникає вже на протязі багатьох століть. За результатами соціологічного опитування, 14% британців вважають 13 нещасливим числом, а 9% населення ще не визначились з оцінкою.

А також – гексакосіойгексаконтагексафобія, страх числа 666, яке асоціюється з «числом звіра» в християнстві. Хоча навпаки в Китаї 666 рік вважається щасливим.

Просторово-часові параметри міфологічної картини світу

Як було сказано, модель світу – опис основних просторових та тимчасових координат, що визначають місце речей та людини у міфологізованому космосі.

Центр – **AXIS MUNDI – вісь світу**. Таким центром може бути:

- **стовп** – у Старому Заповіті – це стовп дороговказний (коли ізраїльтяни вийшли з Єгипту і вступили в Аравійську пустелю, Господь йшов перед ними вдень у стовпі хмарному, показуючи їм шлях, а вночі в стовпі вогненному, світячи їм ... вдень і вночі. І сьогодні увічнення людей у потомстві, а також значних подій здійснюється за допомогою обелісків-стовпів, які структурують навколишній простір, але не стільки по горизонталі, скільки по вертикалі : обеліск, що не дає навіть достатньо тіні, щоб на хвилину сховати вас від спеки, змушує підняти погляд до неба.

- **гора:** пов'язує небо (простір богів) та землю (простір людей та тварин)

У Старому Заповіті гора має особливе призначення як місце, де Бог відкриває обраним свою волю – голосом, знаком або через вісників. Це головне сакральне місце, де здійснюється спілкування людини з божеством.

- **зіккурат (вежа)** рукотворна священна гора, що зв'язує землю і небо.

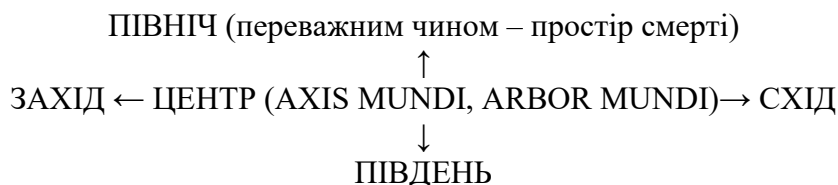
Не виключено, що таким східчастим зіккуратом заввишки 81 тисячу футів (91 метр, як припускають сучасні фахівці) була Вавилонська вежа. Загалом зиккуратів налічується близько 20, але в пам'яті всього людства виникає головним чином цей. Біблія (Буття, гл. 11) повідомляє, що після всесвітнього потопу на всій землі була одна мова та одна говірка. Рушивши зі Сходу, народи знайшли в землі Сеннаар рівнину і оселилися там. І сказали один

одному: наробимо цегли й обпалимо їх огнем. І стали в них цегла замість каменів, а земляна смола замість вапна. І сказали один одному: побудуємо собі місто та вежу, висотою до неба; і зробимо собі ім'я перед тим, як розсіємося по лиці всієї землі. І зійшов Господь подивитися місто та вежу, які будували сини людські. І сказав Господь: Ось один народ і одна у всіх мова, і ось що вони почали робити, і не відмовляться вони від того, що задумали робити. Зійдемо ж, і змішаємо там їхню мову, так щоб один не розумів мови іншого. І розпорошив їх Господь звідти по всій землі; і вони перестали будувати місто. Тому дано йому (місту) ім'я Вавилон» (можливо – «брама Бога»).

- **світове дерево (*ARBOR MUNDI* – космічне дерево),** універсальний символ, що поєднує всі сили світобудови (космосу).

Часто символи дерева та гори поєднуються. Наприклад, у майя, які мешкають у Гватемалі, центр світу – квітуча гірська земля. Весь земний рівень, який населяють тварини, рослини, люди - це дерево, або маїсове стебло, яке періодично сходить, цвіте, в'яне, вмирає і знову народжується. Відповідно до міфології майя цутуїл, спочатку існував бог у вигляді дерева. Це дерево стояло у центрі хаосу. Бог-дерево завагітніло потенційним життям, коли наблизився момент створення Всесвіту. Це потенційне життя почало цвісти, а потім дало плід, в якому полягало все, що має існувати у створеному світі. Ось опис цього процесу: у гілках цього дерева знаходилися не тільки предмети, такі, як скелі, маїс і олені, але і такі елементи, як блискавка, і навіть окремі сегменти часу. Зрештою дерево не змогло утримувати всі предмети і плід впав.

Наявність центру світу (*axis mundi*, *arbor mundi*) та простору навколо центру та далеко від центру свідчить про неоднорідність простору, його **дискретність** (простір складається з багатьох частин – локусів, у кожного з яких власний характер, власні закони). **Локуси** відрізняються фізично і містично (наявність-відсутність позитивної чи негативної енергетики; ступеня опанування людиною, близькості – дальності від центру тощо).

Поряд із ЦЕНТРОМ знаходиться ПЕРИФЕРІЯ – простір, не до кінця опанований, де концентрується небезпека і тому потрібні ритуали освоєння – молитви, обхід, освячення. Далі – РУБІЖ між простором життя та простором смерті. За кордоном – ЧУЖИЙ простір, ХАОС, де царюють деструктивні сили. Частіше це – ЛІС. ПОЛЕ – ще один простір, де людина більш беззахисна перед силами хаосу, ніж у селі. КЛАДОВИЩЕ - простір, який також протистоїть

Селу – простору живих; місце, де здійснюють похоронні обряди, місце душ померлих, а також демонів. Тяжкий злочин – осквернення кладовища. Тут не можна говорити «добрий день», «до побачення», не можна співати пісні, ламати гілки, рвати. МЛИН - локус демонічного характеру завдяки поєднанню в млині природного (вода, вітер) і культурного (виготовлення борошна для приготування їжі). Мельник знається з нечистою силою, головним чином водяним, щоб домовлятися з ним.

Міфологічні уявлення про час та його характер

Час також, як і простір, не є однозначним. Він складається з **учорашнього** (про його ознаки може повідомити свідок-оповідач), **історичного** минулого (знання про нього переходить онуку від діда, про нього свідчать епос, легенди), **міфологічного** «давно минулого», часу народження світопорядку, першотворення (знання про нього закріплене у міфах). Отже, час теж якісно неоднорідний. Спостереження за ритмами природи, яка щорічно відроджується від сну (смерті) після зими, зміною сезонів, дня і ночі породжували уявлення про **циклічний характер** часу, коли вмирання та народження стикаються в одній точці. Повернення з минулого до сьогодення можливе під час ритуалу, що зазвичай відбувається в центрі світу (нульова точка – початок часу і нульова точка початку простору збігаються).

Отже, для людей міфологічної свідомості існує якась «інша реальність», яка здатна актуалізуватися в «нашому» просторі та чинити на життя людини відчутний вплив.

Тема 4:

Типологія міфів за змістом

Етіологічні міфи

Найдавнішими і найпростішими за своєю структурою є **етіологічні**, тобто пояснювальні міфи. Це оповідання про походження ознак, особливостей явищ природи чи соціального життя. Назва цієї групи міфів - від грецького слова "αίτία" - "причина". Вони найкраще збереглися у аборигенів Австралії. Наприклад:

Одного разу жінка-Єхидна та чоловік-Прісноводна черепаха посварилися через равлика. Чоловік схопив зв'язку легких бамбукових списів і почав метати їх одне за одним. Списи встромлялися в спину жінки і відразу перетворювалися на голки дикобраза. Тоді жінка зловчилась, схопила з землі великий плоский камінь і шпурнула його в чоловіка. Камінь глибоко увійшов у спину та так там і залишився, утворивши панцир. Так вони й перетворилися на єхидну та прісноводну черепаху.

У цьому міфі можна побачити елементи науки (пояснюються особливості зовнішності тварин), проте, на відміну науки, ці ознаки не співвідносяться з будь-якими властивостями тварин, знання про які допомогло б людині у його практичному житті (емпіричні уявлення), але просто констатуються. Тут ми спостерігаємо і елементи творчості (цьому поясненню надано художню форму, що впливає передусім на емоції тих, хто сприймають цей міф). Безумовна і віра у реальність того, про що повідомляється у міфі.

Більш високому рівню розвитку відповідають міфи, що пояснюють походження ознак землі та неба, моря, гір... До таких переказів може бути віднесено те, що пояснює особливості земної поверхні. Існують етіологічні міфи про ті чи інші моменти соціальної дійсності. До них відносяться універсально поширені міфи про походження *смерті*, про отримання *вогню*, про введення шлюбних правил.

Міфологічне пояснення нерівностей на земній поверхні (з українських міфологічних оповідань):

Коли чорт дуже вже запишався й став чинити надто багато зла людям, Бог послав на землю архангела Михаїла, щоб той збив пиху чортові. Зайшла між архангелом Михаїлом і чортом суперечка, а далі і бійка. Вони вовтузилися по всій землі, і там, де архангел Михаїл дуже бив сатану об землю, земля западала глибше і утворювались долини і яруги, а там, де сатана намагався подужати архангела Михаїла, земля вивищувалася і утворилися гори

Космогонічні міфи

Назва цієї групи складається з двох частин: kosmos - "порядок", "всесвіт" і gonía - "походження". Ця категорія міфів містить опис умов, в яких знаходився простір спочатку (Хаос), причин виникнення і процесу становлення Всесвіту, матеріалу, з якого сформувалася порядок (Космос), і тієї сакральної сили, яка визначала становлення Всесвіту.

При цьому первинним матеріалом для створення Космосу є вогонь, вода, земля, повітря. Змішані та нероздільні в Хаосі, вони роз'єднуються та «очищуються». До інших космогонічних актів належить встановлення космічного простору (роз'єднання неба і землі), створення космічної опори (це може бути світова гора, світове дерево, які стають таким чином axis mundi). Звідси – висновок про те, що у міфі опис процесу творіння ґрунтується на ряді *бінарних опозицій* (хаос-космос; небо-земля; темрява-світло; верх-низ; ніч-день..) і *градуальних серій* (тобто серій, заснованих на поступовому зростанні або ж зменшенні будь-якої ознаки): образ Всесвіту стає все ближче до того, що відомий сучасній людині.

Ось один з найбільш ранніх за часом формування описів створення світу, що представляє міфологічну систему давньої Індії. Він демонструє, яке місце у космогенезі посідають бінарні опозиції:

(з Гімнів Рігведи, Давня Індія).

Буття чи Небуття тоді не було.
Повітря не було, склепіння неба.
Що рухалось? Де? Що захищало?
Була вода? Глибока безодня?

І смерті не було, безсмертя також,
Між днем і ніччю не було відміни.
Те дихало саме, одне, без вітру.
І крім *того* більш не було нічого.

Пітьма була колись пітьмою вкрита,
Цей всесвіт весь був океан безсвітній.
Зародок той, що Хаосом був вкритий,
Один від сили спеки народився.

Любов спочатку виникла від нього,
Що стала першим для думок насінням.
Зв'язок між Сущим і Несущим розшукали,
Слідкуючи думками в серці, мудрі.

Думок тих промінь наскрізь простягнувся,
Що на горі було? І що зі споду?
Там сім'яносці, тут же їх сприймання:
Долі зусилля, зверху поривання.

І хто це знав, і хто про те повідав?
Звідкіль цей всесвіт народивсь та виник?
Боги пізніш від нього народились?
І як воно втворилося, хто знає?

Творіння це звідкіль воно втворилось?
Чи створено його було, чи інше?
Його дозорець, що на вищій небі
Той певно знає, чи може й він не знає?

Цей гімн ставить безліч питань про характер Творіння і містить у собі, зрештою, утвердження непізнаності початку світобудови.

Існує ряд моделей творіння Космосу:

- творення шляхом називання;
- поява Всесвіту з частин тіла бога чи культурного героя;
поява Всесвіту зі світового яйця, золотого зародка;
- творіння світу богом-первотворцем, деміургом.

Переважно всі міфи творіння починаються з повідомлення про стан Всесвіту до початку творення. Йдеться про Хаос, безформність, про світовий океан, з надр якого піднімається

земна суша. Ця суша не створюється кимось, але сама виходить на поверхню. Тобто у водяному хаосі починає виступати «первинна земна купина-горбок», як, наприклад, у міфології Стародавнього Єгипту. З цим первісним пагорбом у Геліополі асоціюється Атум (як Ра-Атум), а в Мемфісі - Птах (Тенем). Хаос є джерелом життя і таким чином містить у собі подальші перевтілення, які починаються в той момент, коли бог-творець прокидається

Створення світу (Геліопольська оповідь)

Ще не було ні неба, ні землі. Ще не було ні суші, ні змій. Поширювався необачний Нун¹, застиглий у нерухомості занурений у непроникну темряву. Вийшовши з нього, я не знайшов місця, куди ступити, тому створив вічний пагорб Бен-Бен. Ставши на нього, я приступив до творіння. Будучи один, я виплюнув Шу² з рота, виригнув Тефнут³. І сказав тоді Нун: «Нехай зростуть вони!». Але загубилися створені мною Шу і Тефнут у темряві, бо ще не було тоді світла, і довелося мені послати на їхні пошуки своє Око. Занадто довго не поверталось воно, і я створив собі інше, нове Око і наділив його пишністю. Тим часом знайшло мені старе Око в темряві Шу і Тефнут і повернулося до мене разом із ними. І радіючи з того, що знову зі мною мої діти Шу і Тефнут, я обмив їх струмками сліз. Потекли сльози на землю, і там із них зліпилися люди. Око ж розгнівалося на мене за те, що на його законному місці з'явилося інше Око⁴. Але я заспокоїв його, розташував на моєму лобі, щоб стало мені Око вічним захистом, навіть коли творіння мої віддаляються від мене.

У скандинавській міфології розповідається про те, що в царстві туманів Ніффельхейм раптово з'явилося живе (таке, що рухається) джерело Хвергельмір, це і стало початковою точкою руху-творення.

У міфах виділяються дві основні ідеї: *креаційна*, яка полягає в тому, що світ створюється творцем, деміургом, і *еволюційна*, коли передбачається поступовий розвиток світу з якогось первісного безформного стану. Так чи інакше нерухомий до деякого часу Хаос починає рухатися, що і стає початком становлення Всесвіту в тому вигляді, в якому його застала людина, що з'явилася значно пізніше. Початок творіння – існування бінарної опозиції *небезпечне / благотворне*. Потім розповідається про серію діянь з перетворення Хаосу на Космос. Черговість, характер, ціль цих діянь визначають боги. В архаїчних міфологічних системах першотворців зазвичай кілька. Це відрізняє їх від опису творіння світу у Старому Заповіті, де сила, що творить, дана тільки Богу і

¹Нун - уособлення первозданих вод океану, що оточував землю.

²Шу – бог повітря, точніше – персоніфікація простору між небом та землею, його ім'я означає «порожнеча»

³Тефнут - богиня вологи і водночас богиня світового порядку. Її земним втіленням вважалася левиця

⁴У деяких тлумаченнях старе Око розглядається як праве, уособлене із Сонцем, нове – як ліве, уособлення Місяця. Символ захисту бога та його повторення землі – фараона – Сонячне Око у вигляді змія-урей - частини корони богів і фараонів.

укладена в його Слові. Як правило, другим після виділення суші з води землі з океану космогонічним актом стає відділення неба від землі після їх створення.

Ще один варіант (дуже незвичний) космогенезу - серія заселень землі, як у кельтів. Ірландський міфологічний цикл не містить космогонії у розгорнутому вигляді. Традиція майже нічого не каже, у якому стані була земля до того, як на ній вперше з'явилися люди. Вона певною мірою не «існувала». Щоб вона стала Світом, її треба було засвоїти. Першою людською істотою, що з'явилася в Ірландії, була жінка **Кессайр**, яка прибула туди зі своїми супутниками ще до потопу. Під час потопу всі вони загинули. У живих залишився лише один із людей Кессайр, **Фінтан**. Переживши потоп і пройшовши через низку чудових перетворень на різних тварин, Фінтан жив так довго, що став свідком всіх наступних навал, заселень і воєн. Він був великим мудрецем, друїдом та вчителем красномовства.

Після потопу першою переселяється до Ірландії раса **Парталона**. На думку деяких учених, з ним давні ірландці пов'язували уявлення про бога рослинності, інші вчені вважають його культурним героєм чи першопредком. Як бог-творець чи міфічний предок Парталон вивів світ із хаосу. При ньому земля поступово набула свого природного вигляду: він створив озера, річки, рівнини. Він заклав основи економіки та цивілізації: винайшов риболовлю, полювання, землеробство та скотарство. При ньому було збудовано перше житло, з'явилося пивоваріння. Парталон оточив себе першими *друїдами* (жерцями - зберігачами, тлумачами давньої мудрості; володарями особливого вчення. Судити про їхнє вчення складно, оскільки, хоча вони і були знайомі з писемністю, записувати свої слова забороняли; свої знання вони викладали далеко від людських поселень, у лісовій тиші; вони виховували войовничий характер у молоді - адже друїди вважалися "воїнами знання" і першими воїнами). При ньому сталася і перша битва з **фоморами**. Фомори – міфічні істоти, які в ірландській міфології пов'язані з демонічними пекельними темними силами. Вони тісно пов'язані з морем та островами. До Ірландії вони прибули на чотирьох кораблях, на кожному з яких було по 50 чоловіків та тричі по п'ятдесят жінок. Жахливість цих жінок особливо яскраво виявилася в описі матері ватажка фоморів на ім'я **Лот**. Її жирні губи звисали на груди, у неї було чотири ока на потилиці, і вона була така ж сильна, як усе військо фоморів. Фомори часто описуються одноногими та однооками. Це є знаком їхнього магічного знання. Найвідомішим і найжахливішим із фоморів був **Балор**. Хоч у нього було два ока, одне було завжди закрите, оскільки воно був настільки отруйним, що вбивало кожного, на кого падав його погляд. Ця згубна властивість його ока виникла внаслідок того, що одного разу він заглянув у вікно будинку, де волхви його батька готували чаклунське

зілля. Отруйний дим від цього варева потрапив йому в око і так просочив його, що погляд став смертоносним. Від цього погляду було неможливо врятуватися ні богам, ні гігантам, тому Балор повинен був весь час тримати своє око закритим. І лише у вирішальні битви він ставав навпроти ворогів, піднімав повіку і нещадно винищував усіх. Це око Балору вибив каменем Луг під час битви *Маг Туїредх*.

У свято Бельтайна (1 травня) раса Парталона загинула внаслідок якоїсь епідемії. Наступна хвиля міфічних поселенців – раса **Немеда**. За час їхнього правління тривало становлення природного та фізичного світу острова. З'явилися ще чотири озера, були збудовані перші фортеці, в яких жили королі. Однак їм довелося вести війну проти фоморів. Одну із битв вони програли і тому потрапили в кабалу до фоморів. Під час повстання проти тиранії фоморів вся раса загинула. Декілька людей змогли залишити країну на кораблях. А потім нащадки одного із синів Немеда повернулися. То були люди **Фір Болг** – третя після потопу хвиля переселенців. За ними до Ірландії прийшли племена **Богині Дану**, божественно-магічний характер яких відзначається майже у всіх їх описах. Таємне знання вони отримали на півночі (вони прибули з північних островів). Саме плем'я Богині Дану принесло в Ірландію найбільші скарби, талісмани: **меч Нуаду, котел Дагда, спис Луга та камінь Фаль**.

Камінь Фаль («світлий», «блискучий», «достаток», «знання») – камінь скрикував під тим, хто мав стати законним королем Ірландії. Сама Ірландія часто називалася "Долина Фаль". Як це можна прокоментувати? Камінь пов'язаний із зведенням на трон, тобто космогонією. Але це необроблений камінь – «первісна матерія», недиференційована. Тобто - хаос. Крик каменю – опір хаосу процесу впорядкування, тобто формуванню космосу – а саме – появі володаря.

Спис бога Луга, який давав перемогу тому, хто тримав його у руці. Король Луг - свого роду бог сонця, Аполлон кельтів, символ вічної слави гельського пантеону. Його прізвиська – «довгі руки» та «Той, що стріляє далеко». Його спис був живим і відрізнявся ненаситною жагою крові. Заспокоїти його можна було тільки зануривши його наконечник у відвар з товченого листя маку. Відчувши наближення битви, Спис прокидався, починав рватися і метатися на припасі і, розірвавши його, прямував на ворогів. Спис Луга, як і інші магічні списи - є символом осі світу і має солярну і космогонічну семантику. В кельтській традиції це прообраз списа з циклу легенд про Священний Грааль.

Котел Дагди – символ достатку («не траплялося людям втекти від нього голодними», - повідомляється в сазі «Битва при Маг Туїред»). Дагда – це бог, його ім'я, швидше за все, означає «Добрий бог», «Полум'я бога». Він був богом землі. Звідси і характеристика

його котла - у ньому кожен знаходив для себе їжу відповідно до своїх заслуг, тому ніхто і ніколи не залишався незадоволеним котлом. Дагда вважався великим любителем та невтомним їдцем вівсяної каші. У битвах він був непереможний (завдяки вівсяній каші). На ньому була коричнева сорочка з широким вирізом на комірі, а поверх – широка накидка. Він всюди тягав за собою на колесі 8-зубу бойову палицю. Палиця була настільки великою та важкою, що підняти її могли лише вісім сильних чоловіків. А колесо, на якому він її тягав, залишало за собою глибоку борозну, що нагадувала межі володінь. У битві між богами та фоморами він захопив у полон одноруке та чотириголове чудовисько на ім'я Мата, притягнув його до каменю і вбив. Крім казана у Дагди була жива арфа, Уатні. Коли бог грав на ній, пори року йшли встановленим порядком. Котел же, крім джерела достатку, був засобом воскресіння і символом верховної влади (еквівалентом йому є чаша, наповнена п'яним напоєм, який доставляє сп'яніння владою). Котел згадується поруч із списом: котел необхідно наповнити кров'ю або отрутою і занурити в нього спис, щоб він не знищив все навкруги.

Меч Нуади дарував перемогу, був чарівний. Він, як і спис, був символом осі світу. Щоправда, король Нуада, який володів мечем, у битві при Маг Туїред втратив руку. А тому він більше не міг бути королем. Згодом бог-лікар Діан Кехт зробив йому срібну руку. Після цього Нуада скинув того, хто змінив його на троні. У наступній війні, побоюючись Балора, він передав свою владу Лузі, який убив Балора у поєдинку.

Есхатологічні міфи

Есхатологічні міфи (від давньогрецького *eschatos* - «останній») за своїм змістом близькі космогонічним. Але, на відміну них, формуються у найрозвиненіших культурах. У них розповідається про кінець світу, загибель Космосу і повернення Хаосу внаслідок всесвітнього потопу, пожежі, загибель богів під час битви з велетнями... Вихідним є те, що Хаос, непереборений до кінця і перебуває на периферії світу як організованого Космосу. Але у будь-який момент може знову оволодіти всесвітом. Тоді Космос знову перетвориться на безформну масу, буде проковтнутий чудовиськом, провалиться у прірву... Однак це не виключає вираження в есхатологічних міфах (наприкінці) ідеї можливості відновлення світу. Тут знову слід згадати про бінарні опозиції, а саме – Космос-Хаос; створення Всесвіту – руйнація, загибель порядку.

Важливою є ще одна відмінність есхатологічних міфів від космогонічних (як і від усіх інших тематичних груп міфів): у них повідомляється не про минуле, а про те, що ще станеться у майбутньому.

Есхатологічні міфи схожі також на календарні (міфи про зміну частин року) - у них також йдеться про кінець космічного порядку або ж збіднення життєдайного космічного початку, яке періодично трапляється (наприкінці року, в момент перетину весни/літа, зими/весни...). Але, на відміну календарних міфів, кінець, про який йдеться в есхатологічних міфах, викликаний не природними, процесами, як в календарних (світ сам собою стає слабкіше), а волею вищих сил.

Як було зазначено, есхатологічні міфи формуються на більш пізньому етапі розвитку людства, але і на стадії первісного стану людства існували міфологічні перекази про катастрофу, що загрожує життю (потоп, пожежа, загибель богів...).

Так, зокрема, майже повсюдно були поширені оповіді про **потоп**. Як пише Д. Дж. Фрезер, автор книги «Фольклор у Старому Завіті», перекази про потоп були поширені в Південній Азії, Малайському архіпелазі, Новій Гвінеї та Австралії, Південній, центральній та Північній Америці від Вогняної Землі на півдні, на Алясці на півночі. Їх набагато менше у Європі. Практично не зустрічаються оповіді про потоп в Африці, включаючи Єгипет та Японію.

Вчені давно намагалися відповісти на запитання щодо відповідності цих міфологічних переказів тому, що відбувалося насправді. Поки що переконливих даних про такі катаклізми немає. Однак, безумовно, землетруси могли спричинити руйнівну дію морських хвиль на окремі острови, а тим самим формування оповідей про загибель живого на землі. Крім того, в них могли відбитися перебільшені описи повеней, викликаних проливними дощами чи якимись іншими геологічними факторами.

Ось один із таких міфологічних переказів:

У міфології ***тайців Бірми*** людиною, яка врятувалася з волі богів від потопу, був ***Літлонг***. Боги попередили його про небезпеку, наказали побудувати пліт і взяти туди лише одного буйвола. Потоп був зупинений богом водних потоків, що спустився з неба на хмарі. На землі, що висохла після потопу, почалася пожежа. Тепер і знадобився Літлонгу буйвол: він розсік тому живіт і сховався там від пожежі. У шлунку буйвола він виявив два гарбузових насіння, посадив їх, і з них вирости величезні гарбузи. З цих гарбузів пізніше вийшли люди, тварини, птахи, рослини...

Кінець світу може бути представлений як затемнення Сонця, падіння зірок, землетрус, всесвітня пожежа. Ряд есхатологічних мотивів зустрічається й у Біблії. До есхатологічних пророцтв, що містяться у Старому Завіті, належать Книга Іоїля, Книга Даниїла; у Новому – Одкровення Іоанна Богослова. Усі вони були створені в епохи

посилення небезпеки як духовного, так і політичного характеру і насамперед покликані були зміцнити благочестя і вірність Завіту.

Приводом до виступу пророка Іоїля стала страшна навала сарани, що прирік народ Юдеї на загибель від голоду. Це лихо стало для пророка знаком майбутньої відплати за гріхи. Але загинути мали тільки ті, що не покалися. Вірні були б врятовані. У День Господній перемаже Божя правда, і на народ Божий зійде небесна сила. Одним із найвражаючіших пророцтв есхатологічного змісту є новозавітний Апокаліпсис (Відкриття Іоанна Богослова), в якому, зокрема, передано бачення Армагеддона (місця битви наприкінці часів між «звіром і царями земними та воїнством їх» і «Той, що сидить на Його коні»). В результаті цієї битви «схоплений був звір і з ним лжепророк, який творив чудеса перед ним, якими він звабив тих, хто прийняв зображення звіра і поклоняються його зображенню»: обидва були кинуті в вогняне озеро.

Створення есхатологічних міфів показове для усіх етапів буття людства. Для нашої сучасності – у тому числі. Про це, зокрема, свідчать і публікації у медіа.

Завдання: прочитайте статтю «Сенсаційні знахідки зроблено там, де пройде остання біблійна битва Армагеддон» (<https://share.google/5n0HDx8NUM6u82Hde>) і перетворить її на сценарій інтерв'ю: Ви – журналіст, який спілкується з археологами. На базі матеріалів публікації підготуйте кілька питань до археологів і наведіть їхні відповіді.

Антропogонічні міфи

Окрему групу міфів, що становлять частину космогонічних – вони повідомляють про акт створення - є антропogонічі (від гр. *anthrōpos* – людина + *goneia* – народження) міфи про походження людей. Існує кілька різновидів таких міфів:

- Про *перенесення* відповідних істот із нижнього простору на поверхню землі. Наприклад, народ зулу впевнений, що його прабадько Ункулункулу вийшов з-під землі, на світ, а потім випустив із очерету всі народи. Бушмени вважають, що люди разом із тваринами з'явилися з печери. Вона була така глибока, що доходила до дна світу. Спочатку в цій печері мешкали усі разом – люди та тварини. Вони не потребували їжі і ніколи не голодували. Але потім печера стала їм мала, вони почали постійно сваритися і кожен намагався витіснити сусіда. Люди виявилися хитрішими за тварин і зуміли виштовхнути їх назовні. Але потім і їм стало тісно, тож вони вийшли з печери.

- Про *виділення* їх з-поміж інших людиноподібних істот (спочатку все мало антропоморфний вигляд), а також - *добробляння* «незавершених» істот (людей потрібно було виліпити, вистругати, виготовити із матеріальної маси).
- Особливо це уявлення про ремісниче виготовлення людей наявне в міфах про *створення* людей. Згідно з міфами Стародавньої Скандинавії, люди були створені Одинем та його братами з дерев. З ясена вони зробили чоловіка, а з вільхи – жінку. Потім один із богів вдихнув у них життя, інший дав їм розум, а третій – кров та рум'яні щоки. У грецькій міфології нові люди (перше покоління людей створила мати Земля, тому їх так і називали – земнородні; вони жили у добу Золотого віку) були створені Прометеем із глини. Щоправда, через те, що брат Епіметей, який допомагав йому, витратив майже всю глину на тварин і птахів, поки Прометей не було, довелося частину матеріалу брати у вже виготовлених істот і додавати для фігурок людей. Ось чому в людях, рівних за природою (адже виліплені всі з однієї й тієї ж глини!), виявляються нерідко риси різних тварин, іноді хороші, а іноді погані: лєвова відвага, зміїна підступність, риб'яча байдужість, заяча боягузливість, осяча впертість...).

Антропогонічні міфи створюються і сьогодні. Вони відрізняються від давніх тим, що спираються на сучасні уявлення про науку, враховують досвід пізнання людиною світу, пристосування до нього.

Наприклад, сучасні міфи розповідають про те, що людей було створено позаземними істотами. Саме завдяки *«стародавнім прибульцям»* людство отримало технології та культурні цінності. Такі міфи мають значний вплив на масову культуру, а також активізують інтерес до історії, археології, пошуків підтвердження можливості позаземного життя.

До сучасних антропогонічних міфів належать також ті, що спираються на технології по удосконаленню можливостей людського тіла, пошуки науковцями шляхів подолання біологічних обмежень, майбутньої еволюції людини, і як результат - пропонуючи *технологічно опосередковане створення «нової людини»*.

І, безумовно, це все, що пов'язане з розробкою *штучного інтелекту* і може розглядатися як сучасний міф про появу пост людини, принципово несхожого на людський розуму, який не буде підпорядкованим людській логіці та моралі. Тут антропогонія зближається з есхатологією – людство втрачає владу, самостійність і або стає рабом комп'ютерів, або взагалі гине.

До переказів про творення Всесвіту і про першопредків близькі *міфи про культурних героїв*, з якими зазвичай пов'язується початкове добування якихось благ (вогню, винаходи ремесел, приручення тварин, встановлення правил поведінки у колективі...). Часто ототожнюються такі поняття як «культурний герой» та «деміург». Деміург (від грецької » – робітник, ремісник, майстер). Їхні функції, дійсно, близькі. Вони наближають існування людства до культурного рівню – навчають їх готувати їжу, будувати житло, займатися ремеслами, писати тощо. Але, якщо деміург виготовляє для людей те, чого раніше не існувало, культурний герой – лише добуває те, що вже було створено колись, але не було доступно людям, видалено, приховано від них.

Поряд із здобуттям культурних благ та участю у світоустрої культурний герой іноді здійснює дії з подолання початкового хаотичного стану світу і у зв'язку з цим бореться зі стихійними хаотичними природними силами, які - у вигляді різноманітних чудовиськ, демонів... - намагаються зруйнувати порядок.

Таким культурним героєм у грецькій міфології є Прометей, навчив людей будувати будинки, кораблі, опановувати ремесла, рахувати, писати, поклонятися богам. Саме Прометей здобув для людей вогонь, викравши його у богів. За це Зевс наказав прикувати його до скелі, до якої щодня прилітав орел і клював печінку титану. Тяжкі муки Прометея тривали тисячоліття, поки Геракл, за згодою Зевса, не звільнив його. Прикував же Прометея до скелі за наказом Зевса Гефест. Він зображувався стародавніми греками сильним, мускулистим, негарним чоловіком з молотом чи кліщами у руках. Римляни ототожнювали його з Вулканом, богом вогню. Гефест - син Зевса та Гери. Але, оскільки він народився слабким, некрасивим і кульгавим, Гера зреклася його і скинули його з Олімпу. Хлопчик був вихований у глибинах Океану. Він став майстерним ремісником. Одним із перших його створінь був трон-пастка для Гери. Це крісло чудової краси він відправив на Олімп. Гера була в захваті: крісло було гідне її божественної краси. Але варто їй було сісти в нього, як її обвили незламні пута. Вони прикували її так міцно, що нікому з богів не вдалося її визволити. І лише після того, як Гера пообіцяла Гефесту визнати його своїм сином, він сам її звільнив. На Олімпі Гефест обладнав свою майстерню. Їм, зокрема, були виготовлені скіпетр, громи та блискавки Зевса, колісниця Геліоса, зброя та щит Ахілла та Енея. Він створив із золота двох рабинь, які допомагали йому пересуватися. А з глини він зробив чудову жінку – Пандору, викував їй чудовий вінець.

У східних слов'ян існував переказ про те, що знаряддя праці придумав і виготовив для людей цар Соломон:

Одного разу цар Соломон йшов і бачить: стоїть хата, а на покрівлі виросла трава, і люди мучаться, тягнуть на дах вола, щоб він об'їв цю траву на даху. Він надав ним коси, щоб полегшити працю.

Як типовий деміург поведився **Ункулункулу** в міфах африканського народу **зулу**. Незвичайно його народження – з тростини. Ункулункулу навчив людей обробляти поля, виготовляти знаряддя праці, отримувати вогонь. Ункулункулу подивився на вогонь і, звернувшись до людини, сказав: «Розпали його і куховарь, і обігривайся, і їж м'ясо, приготоване на вогні». Він показав людям тварин, сказав, що можна пити їхнє молоко, їсти їхнє м'ясо: тобто навчив людей скотарству. Усьому у світі він дав назви та повідомив їх людям. Так, наприклад, про сонце він сказав людям: «Це смолоскип, який даватиме вам світло, щоб ви могли бачити».

Такі міфи близькі уявленням про тотемного предка. Перетворення тотемного предка в культурного героя відбувалося у процесі соціально-економічного розвитку родового суспільства та супроводжувалося ускладненням фабули та збільшенням цікавості міфічного оповідання. Такий зв'язок між культурним героєм та першопредком підтверджують ім'я культурного героя: Ворон, Заєць, Койот, Норка; Людина-Кенгуру, Жінка-Опоссум, Чоловік-Ему.

Але головним підтвердженням такого зв'язку є ще одна важлива функція культурного героя: подолання ним Хаосу, який залишається на межі між «своїм» та «чужим» просторами. Як правило, культурний герой виявляє себе у захисті людського роду від злих чудовиськ, які втілюють у собі загрозу світу, і прагнуть повернути світ у стан первісного Хаосу.

Такою є битва героя середньовічного епосу англосаксів «Беовульф» з Гренделем, його матір'ю та драконом. Молодий витязь із народу гаутів Беовульф дізнається про біду короля данів Хігелака: у побудований королем палац щоночі ось уже дванадцять років з'являється чудовисько, що вбиває людей. Пам'ятаючи про допомогу короля данів його батькові та матері, Беовульф вирішує врятувати їх. Зі своїми воїнами він вирушає в дорогу. Першої ж ночі він вступає в поєдинок з Гренделем і вбиває його. Але залишилася мати Гренделя, ще страшніше і сильніше чудовисько. Тому Беовульф вирушає у її лігво, яке було глибоко під водою, вбиває чудовиськ, які охороняли вхід у простір смерті .

...тут же помітили червоподібних підводних чудовиськ, що грали в брилах, що лежали на міліні морських драконів з тих, що часто за годину передсвітанковим вітрилом шлях перегороджують у морі, шукаючи поживи; ринула нечисть геть,

злабесна, ледь почула звуки рога; тут воїн гаутський стрілою з лука припинив на водах життя витрішкуватого - прямо в серце увійшло брязкало, - і змій, тягнений потоком у море, смертельно поранений, все тихіше бився ...

Далі слідує опис битви Беовульфа з матір'ю Гренделя. Йому доводиться покладатися тільки на власні сили, а також на чудовий меч, який йому, правда, не вдається перенести до поверхні вод: після того, як на нього потрапила «кров зломерзких», «клинок, як льодяник, в руках став танути».

Найважчою виявилася битва Беовульфа з драконом. Вона сталася вже після того, як Беовульф повернувся на батьківщину, здійснив ще багато інших подвигів, став королем гаутів і п'ятдесят років благополучно правив країною. Дракон, який охороняв стародавній «курганний скарб», якось виявив, що його скарби були розкрадені. Тому він вирішив помститися людям, спалювати їх та їхнє житло:

Як і раніше усвідомлюючи себе «захисником народу», «єдиним, кому під силу тягатися з гадом з поганим у битві», Беовульф вирішує «зустрітися з життєкрушителем». Але під час цієї бійки Беовульф сам був важко поранений і після перемоги над драконом вмер.

Суть усіх цих битв полягає у врятуванні світу від несучих смерть і руйнування чудовиськ. Як бачимо, епос «Беовульф» заснований на розвитку міфу про культурного героя, який протиставляє хаосові свою силу.

Тема 5:

Міф у сучасному суспільстві

Для давньої людини міф був засобом зв'язку з божественним світом. Завдяки міфу людина отримувала вічні, абсолютні істини. Але людина потребує у безперечному знанні і сьогодні. Спостереження над стратегіями сучасних політиків, соціологів, художників дають підстави зрозуміти таку особливість свідомості людини, як схильність до структурування картини того, що відбувається, і майбутнього за допомогою моделей міфу. Це й пояснює факт, що люди перебувають у владі міфів протягом усієї історії існування людства. Додамо, що аналіз процесу пізнання людиною дійсності – це перехід від незнання до знання. Він має багато в чому непередбачуваний характер, у тому числі й визнання того, що припустимі деякі домислювання та доповнення наявної картини світу, опора на інтелектуальні та сенсорні навички, стереотипи, наявність яких людина іноді навіть не усвідомлює – усе те, що містить у

собі елементи, які пізніше можуть бути доведені за допомогою науки, або навпаки спростовані. Тобто, пізнаючи світ, людина не тільки віддзеркалює його, а й частково заповнює «білі плями» в системі знання фантастичними припущеннями і таким чином продовжує формування системи міфологічних образів і уявлень. Тому деякі дослідники, визначаючи зміст поняття «міф», пропонують бачити у міфі віру в істинність об'єктивно хибних уявлень. Таке зближення понять «міф» і «пізнання» дає підстави вважати процес міфотворчості нескінченним.

Безумовно, при цьому слід враховувати, що зміст поняття «міфотворчість» змінюється. Міфи формуються в епоху, коли первісний колектив мав сформувати систему світосприйняття та норм поведінки, висловити у художній формі свої переживання причетності до світу природи. Що ж до пізнішого процесу міфотворчості, він не може бути тотожним тому, що є показовим для людей первісної доби, як не тотожна епоха Нового часу давнині. Міфотворчість Нового часу передбачає граничну деформацію традиційного міфу, засвоєння його елементів, моделей та свідоме структурування вербального матеріалу за цими законами. Сьогодні під міфотворчістю ми розуміємо надання теоретичної форми соціальним, політичним, економічним та науковим міфам (оповіданням про моделі ідеального за справедливістю суспільства, або про лідера, який може виправити зло, змінити стан Всесвіту, або про чудовий за своєю швидкістю економічний прогрес, про переваги того чи іншого способу життя, про всесилля науки тощо).

З міфотворчістю сьогодні пов'язані різноманітні прийоми маніпулювання свідомістю та поведінкою широких верств населення. Зокрема – під час виборів. Автори посібника з публічних комунікацій наводять кілька таких прийомів.

«Конструювання міфів. У процесі «міфологізації» сучасного героя (як правило, політичного діяча) та ситуації (як правило, реальних політичних подій) зникають справжні риси особистостей. Так, на сцені громадського (суспільного) життя виникають герої, які перемагають не політичних суперників, а чудовиськ. Тобто йде боротьба не певних політичних і економічних інтересів, а саме добра зі злом. Фахівці виокремлюють декілька міфологічних образів, що активно використовуються сучасними політичними іміджмейкерами:

а) покровитель – могутній і владний, проте добрий до сірих і убогих, опора в бідах і напастях, утішник у стражданнях, предмет захоплення;

б) кумир – не обов'язково могутній, не обов'язково добрий, зате знаменитий, привабливий і користується всезагальним захопленням;

в) *господар або пан*, - можливо, він не добрий; можливо, не є кумиром, проте будь-яке його слово – закон. Усіх, хто не підкоряються господареві, чекає кара, а лояльних – хороша винагорода;

г) *авторитет* – володіє обмеженою, іноді дуже обмеженою владою та не зобов'язаний творити благі справи. Просто він краще від інших розбирається в якійсь загальнокорисній і важливій справі. До нього неможна не прислухатися;

д) *віртуоз або спритник*, - уміє робити неможливе, виплутуватися з будь-якої, найзакрученішої ситуації (халепи). Не завжди відповідає нормам моральності, проте його спритністю неможливо не захоплюватися.

Що стосується негативних міфів, які використовуються для формування стійкої відрази до політичного конкурента, то це різноманітні варіації нечистої сили. Іміджмейкер наділяє опонента всіма існуючими та неіснуючими недоліками, перетворюючи того на втілення зла»⁵.

Власних міфів потребують і великі корпорації, які прагнуть перемоги на ринку. Тим самим вони створюють бренд-міфологію. Великі корпорації (Apple, Nike, Coca-Cola) пропонують не просто товар, а історію, стиль життя. Придбання їхніх товарів надає звичайній людині увійти в коло "племені" обраних. Звідси – розуміння реклами та міфу як соціокомунікативних феноменів, які багато у чому збігаються. Любов Хавкіна розглядає рекламу як «структурно-семантичну цілість міфологічного типу, що суттєво визначає ціннісно-світоглядні, орієнтаційні, культурно-естетичні параметри буття суспільства й активно сприяє соціалізації його членів, послугуючись при тому маніпулятивними технологіями і продукуючи в реципієнтів прагнення та цілі, підпорядковані прагматичним настановам суб'єктів рекламного ринку»⁶

Не менше значення в міфологізації свідомості наших сучасників має телебачення. Режим існування сучасного постіндустріального суспільства, яке побудовано на виробництві, відтворенні знаків і рефлексії з них, можна назвати режимом циркуляції символів.

Тому шляхом породження та поширення міфів як семіотичних фантомів можна маніпулювати суспільною свідомістю. Ефективним інструментом поширення міфів як семіотичних фантомів є телебачення, яке транслює не тільки інформацію, а й емоційну оцінку цієї інформації. Найчастіше головним орієнтиром у відповіді на складні питання стає для сучасної людини телевізійні розважальні програми. Так само, як для людини в

⁵ Публічні комунікації: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Черкаси: Видавець Чабаненко, 2020. С.154-155.

⁶ Хавкіна Л. сучасний український рекламний міф: монографія. Харків: Харківське історико-філологічне товариство, 2010. С.78.

давнину – міфи. Міфологічні структури активно використовує і кінематограф, спираючись, наприклад, на міфи про шлях людини до набуття нею статусу культурного героя, який рятує світ.

Ще один фактор, яким обумовлена роль міфів у сучасному світі – наявність не тільки фізичної реальності, але й креативної, яка існує як символічна форма безпосередньо на рівні почуттів і інтелекту. Вона пов'язана з творчою діяльністю. У момент натхнення митець отримує дар проникати в суть речей, вгадувати приховані від нього самого в повсякденному бутті сенси, передбачати. Відомо, що людство постійно прагне досягнути абсолютну істину, знання про корінні закони Всесвіту. Так от до такого трансцендентного знання долучається в хвилини натхнення митець, тобто він доторкається та таємниць Всесвіту, отримує якусь частку абсолютного знання... Але все ж на короткий час і тільки частку. Рационально мотивувати те, що відбувається з митцем під час натхнення, неможливо. Звідси – міфологізація, хоча б у вигляді мотиву зустрічі митця духом-помічником, який і відкриває йому істини.

Тема 6:

Міф як комунікативна система

Вирішуючи питання відмінності типів творчого мислення, які знаходять відображення у структурі контенту (вербальні і невербальні; міфологічний, художній та рекламний), А.В. Александров писав: «Традиційно вважається, що міфологічне («дологічне», синкретичне) мислення базується на несвідомому колективному авторстві. Воно здійснює масову (задовго до верстата Гутенберга!) комунікацію перш за все за допомогою архетипів колективного підсвідомого. Тому міфологічний контент бідний на подробиці та деталі, фіксує не образи, а моделі, фабульні схеми, не карколомні сюжети, не людину, а її рольову поведінку. Це мислення відтворює модель світу і відносини між його складниками за допомогою особливих видів зв'язків. Артикуляція світу на частини здійснюється корінною бінарною опозицією життя-смерть та її численними варіантами. Але при цьому тут не два просторові світи – мертвих та живих, як може видатися на перший погляд, а один цілісний світ, створений синкретичним мисленням. Цілісність міфологічному контенту надає внутрішня семантична нерозрізненість елементів, з яких складається модель світу та людини, котра укорінена в недостатній диференціації природного та духовного. Об'єднання у ціле забезпечується відповідно до основних принципів синкретизму. Це або причетність (леві-брюлевська партиципація), заснована на внутрішній тотожності

елементів при усіх їх зовнішніх відмінностях, або леві-стрессівська медитація, тобто заміна корінної бінарної опозиції життя-смерть її менш жорстким варіантом (наприклад, варене-сире, своє-чуже)». Тобто, пропонує висновок дослідник, «вже у міфах творіння використовуються два варіанти базової когнітивної моделі, що тисячі років функціонує в комунікаціях, в тому числі у масовокомунікаційній діяльності, зокрема у рекламі. В еволюції творчого мислення кількість таких елементів, варіантів невпинно збільшувалась»⁷.

Будь-яка ефективна комунікація вимагає спільного коду — набору знаків та символів, зрозумілих усім учасникам. Одне з сучасних трактувань міфу таке: сюжети світової культури, у яких крізь знак відбито життєвий досвід усього людства. Міф є першим і найважливішим творцем такого коду, первинного набору знаків-символів: простору, кольору, рослинного або тваринного світу тощо. Згадаймо міфологічну модель світу, де у кожної частини простору (ліс, селище, млин, дерево) є власна семантика. Звернемось до людського тіла, яке також сповнено знаків, є найбільш давнім, значущим і універсальним з усіх символів. Духовна природа людини символізується здебільшого серцем, інтелектуальні сили – відкритим оком.

Оскільки фізичне тіло має п'ять різних і важливих кінцівок – дві ноги, дві руки і голову, яка керує рештою чотирьох – число 5 прийнято як символ людини. Піраміда чотирма своїми кутами чи сторонами символізує руки та ноги, а своєю вершиною – голову. Таким чином раціональна сила контролює чотири ірраціональні сторони. Дві ноги символізують землю і воду; дві руки – вогонь та повітря. Священний п'ятий елемент – ефір - символізує мозок. Він же об'єднує решту чотирьох.

Символізм тіла використовує поділ тіла вертикально на дві половини. При цьому права частина сприймається як світло (духовність, об'єктивність, життя її організованості), а ліва – як північ (матеріальність, суб'єктивність, життя, яке передую організації).

Крім того, у давнину людина боролася правою рукою і захищала життєво важливі органи лівої, в якій був щит. Тобто права половина тіла була для нападу, а ліва – для захисту. Тому права сторона тіла вважається чоловічою, а ліва – жіночою

Правий	лівий
світло	темрява
духовність,	матеріальність, суб'єктивність, життя в стані, що передую організації

⁷ Александров О. Паралельні світи реклами. *Діалог: Медіа-студії: зб.наук.праць*. Одеса: Астропринт, 2012. Вип.14: Реклама та PR у сучасному світі. С.29-30.

об'єктивність,	суб'єктивність,
життя організоване, упорядковане	життя у стані, позбавленому організації
Напад і відбиття удару	захист
Чоловічий початок	Жіночий початок

Секретна доктрина стверджує, що кожна частина тіла має свою відповідність у мозку, а все, що є у мозку, знаходить відповідність у серці. У символізмі людська голова використовується для вираження ідеї розуму та самопізнання.

Художники, які намагаються у своїх картинах передати образ Божественності, часто малюють тільки руку, що виникла з непроникної хмари. Хмара означає Непізнаване Божество, приховане від людини через її обмеженість. Рука представляє Божественну активність, єдину частину Бога, яка доступна почуттям людини.

Обличчя складається з природної трійці: очі становлять духовну силу, яка розмірковує та осягає; ніздрі – охоронну та оживляючу силу; рот і вуха – матеріальна сила Творця в нижчому світі. Одяг – синонім форми. Біле вбрання – символ чистоти; Червоне – жертвності та любові; блакитне – альтруїзму та цілісності.

Звернемося до праці сучасного українського філософа, письменника, музиканта Тараса Лютого «Архетипи людського тіла»⁸:

«Ще змалечку ми настільки звикаємося з нашими тілами, що лише підходячи до старості, якщо ще раніше несподівано не зазнаємо хвороб і ушкоджень, починаємо відчувати тілесну зношеність. Але не дарма ж у культурі тіло віддавна розглядають не як знаряддя напихати, що вписує нас у довколишній простір, а радше як невіддільну частину живого буття. Про це доволі переконливо пише французька дослідниця Аннік де Сузнель у книжці «Символіка людського тіла», спираючись на відомі релігійно-міфологічні та містичні вчення, а також філософські та психологічні теорії. Авторка не лише спростовує не надто привабливу тезу, нібито плоть — осередок зла, тоді як душа пов'язана з добром, а й пропонує описувати деякі фігури тілесності як осередки правдивого й повноцінного існування. Виявляється, наша тілесна подоба реалізує важливі життєві архетипи. Тому зневажати її негоже.

Згадаймо, як у дитинстві ми захоплювалися казкою про Попелюшку, чию долю вирішила її тендітна ніжка. Проте це не тривіальна історія із соціального життя трудового

⁸ Лютий Т. Архетипи людського тіла. *Український тиждень*. URL: <https://tyzhden.ua/arkhetypy-liudskoho-tila/>

люду. Сакральні тексти часто містять силу-силенну оповідок, у яких окремі частини людського тіла раптово стають ключем до вагомих перетворень особистості. Наприклад, у біблійній історії Христос омиває ноги апостолам, адже помічає найбільш уразливе в людині. Однак такий його вчинок не вичерпується звичним актом смирення, подібним до того, як грішниця Марія Магдалина приходить до Спасителя, щоб натерти йому ноги пахощами, а потім осушити їх власною чуприною. Цією дією засвідчується очищення Людини як такої. Звідси, напевно, постає звичка скидати взуття перед тим, як увійти до будь-якого помешкання, бо ноги постійно вештаються, сказати б, казна-де. Ці жести зовсім не те саме, що відомий епізод про Понтія Пілата, коли той умиває руки, себто відмовляється дізнатись істину.

Отже, те, що вряди-годи називається фізіологією людини, ніколи не зводиться лише до сукупності органів і їх функціонування. Позаяк уся ця царина розкриває символічні виміри тіла, здатного промовляти мовою, якої варто навчатися мало не впродовж усього життя.

До речі, на продовження теми ніг. Достатньо поглянути на стопу, а надто босу, щоби переконалися, що це доволі незахищена частина тіла. Чи не тому аж так багато є переказів про неї? Від ураженої стрілою п'яти Ахілла, через яку він опинився серед загалу смертних, і до менш відомих оповідей, як-от про вкушену змієм стопу Єви. Чи про біблійного Якова, який під час народження не відпускає п'ятки старшого брата Ісава, бо ще в утробі наміряється перебрати від нього силу. А хто забуде, як батьки новонародженого Едипа після невтішного пророцтва провидця про їхнього сина наказали слугі підвісити немовля за п'яту до дерева й залишити напризволяще? Про що все це? Певно, про те, що хай якої сили набуде людина, та здатності зрозуміти зовнішній світ вона не здобуде доти, доки не вивчить усе про себе, а найпаче про своє тіло та навчиться ним володати.

Щоправда, важливу символічну роль відіграють не лише зовнішні, а й внутрішні органи. Вуха відповідає за вміння не просто фіксувати звуки, а пильно дослухатися до зовнішнього світу, тоді як очі відкривають його нам. Кістки нерідко асоціюються із субстанцією, себто витривалим носієм, а кістковий мозок — із сутністю, квінтесенцією, визначальною характеристикою. Пуп — з осередком самостійності, відлученням від зовнішньої підтримки, здобуттям самовладності. Нирки — це символ очищення. Шлунок — осередок перетворення поживи, інтеграції речовини, отриманої ззовні. Печінка — емоційна сфера (у міфі про Прометея шуліки виїдають саме її). Легені асоціюються з повіями розміреності, що відповідає природному ритму. Кров — то вже сама життєва енергія, а серце не тільки знаряддя, що її помпує, але і єство цієї життєдайності, джерело наснаги та світла. Певна річ, іще довго можна блукати «ландшафтами» людської тілесності, байдуже, внутрішніми чи зовнішніми, щоб упевнитися в неможливості пізнати її сповна.

Що там казати, навіть оголене тіло, якщо воно спеціально не скероване на щось інше, на якусь приховану мету, символізує первозданну силу, першооснову життя — прагнення догори.

Власне, прямоходіння теж нагадує вертикальне випростання й піднесення людини. А її хребет — чи ж це не аналогія драбини Якова, що символізує перехід від Землі до Неба? Тобто всі наші прагнення й пересування, перед тим як здійснити в зовнішньому вимірі, ми приміряємо до себе всередині, а передовсім — у суголосності з можливостями нашого тіла. Усе це має стосунок і до зростання, зміцнення, зрештою, піднесення нашого тіла. Та тільки хребцевий ланцюг — зовсім не пряма кістка, а гнучкі вигини, що додають нам вільної здатності маневрувати, а не простувати якимось наперед установленим королівським шляхом. Ось чому наше тіло — теж екзистенційний проєкт, а не даність. Знову-таки це подорож від уразливого й непевного низу (стопи) через бажання, волю, пристрасть і любов (статеві органи, серце) до найвищого способу опанування себе на рівні осмислення (голова) та примиреності в усьому із собою на всіх щаблях, що й дає нам змогу досягати щастя та свободи. З'ясовується: якщо не перейнятися істиною в собі та про себе, неможливо досягти її зовні. І попри все, тіло залишається неусувною частиною нашої персональності, воно постійно з нами спілкується, сповіщає про не завжди очевидну потаємну програму дій. Але найбільша небезпека — перетворення його на відчужений інструмент. Про душу й дух годі говорити без тіла, а в разі його зведення до предметності й поготів. Оскільки навіть вилучені органи дають про себе знати. Вони сповіщають про непоправну втрату, що порушує досконалу цілісність і довершеність».

Комунікативні здатності міфу мотивовані також тим, що він надає пояснення походження і структури Космосу (міфопоетична модель світу), походження людей в об'єктів навколишнього світу, надає правила, за допомогою яких людина пристосовується до буття у колективі. Щоб спілкуватися, люди повинні мати хоча б приблизно спільні уявлення, у межах яких і розгортається комунікація. Міф дає відповіді на фундаментальні питання, знімаючи екзистенційну тривогу і створюючи стабільну реальність, де кожна річ і кожне явище мають своє місце та сенс. Без цієї спільної карти світу будь-яка комунікація перетворилася б на "розмову сліпого з глухим", де кожен виходить із власної, ні з чим не узгодженої реальності.

Комунікація - це не лише обмін інформацією, а й спосіб соціальної взаємодії. Для успішної взаємодії необхідний спільний морально-етичний кодекс. Міф є головним носієм та транслятором цього кодексу. Через історії про героїв та богів, про подвиги та злочини, міф надає суспільству його ключові цінності: що є добрим, а що — злим; що є сміливістю, а що — боягузством; що є почесним, а що — ганебним. Він встановлює табу та соціальні

норми, створюючи "правила гри", обов'язкові для всіх членів спільноти. Цей аксіологічний (ціннісний) фундамент дозволяє людям розуміти мотиви одне одного, оцінювати вчинки та вибудовувати складні соціальні відносини.

Все це і є підтвердженням тези про те, що міф створює необхідні умови комунікації. А саме: міф містить спільний символічний код для позначення складних ідей (символіка тіла, камінь, рослин, кольорів тощо); спільну модель світу як загальний контекст для комунікації; спільну для всього людства систему цінностей, підкоряючись якій люди здатні до соціальної взаємодії.

Неоміфологізм вербальної творчості постмодерної доби.

Людський мозок оперує історіями, або наративами з їхніми складниками - зав'язкою, розвитком дії, кульмінацією та розв'язкою. Все це сприяє засвоєнню та запам'ятовуванню інформації. Історії ми сприймаємо простіше, ніж абстрактні постулати. Міф також структурує хаотичний досвід реальності в логічну й емоційно насичену історію. Він відповідає на фундаментальні питання: "Звідки ми прийшли?", "Чому світ такий, який він є?", "Що буде після смерті?". Надаючи ці відповіді у формі захопливої розповіді, міф робить їх доступними та переконливими. А тому письменники доволі активно звертаються до міфів. При цьому вони є або міфотворцями (створюють власні авторські міфи), або міфотрансляторами (спираються у своїх творах на вже існуючі образи, мотиви, трансформують їх, керуючись власними творчими завданнями).

Можна виокремити кілька авторських стратегій застосування міфів:

1. Введення до твору елементів жанрів усної народної творчості, які містять у собі міфологічні образи, мотиви, символіку. Частіше за все така стратегія обумовлена бажанням письменника підкреслити національну самобутність свого твору, жанр якого автор визначає як «переказ», «легенду», «бувальщину» тощо.
2. Введення в художній твір елементів міфологічної картини світу і створення міфопоетичних творів.
3. Створення власних авторських міфів.

При цьому виникає питання: як розрізнити міфопоетичний твір та авторський міф, які схожі тим, що обидва зберігають ознаки індивідуального авторства.

Міфопоетичний твір	Авторський міф
Міфу належить головним чином художня (сюжетна,	Використання міфологічної образності, символіки, сюжетів підпорядковано акту моделювання автором

характерологічна, композиційна тощо) роль	художнього світу на основі тих структур, які він знаходить у традиційній міфології. В результаті герої твору як авторського міфу включаються у процеси організації Космосу, які мали місце у «першочаси»
--	--

Звернемось як для прикладу до твору, який можна вважати авторським міфом: до «Сильмариліону» Дж.Р.Р. Толкіна.

«Був собі Еру, Єдиний, котрого на Арді величають Ілуватаром. І спершу сотворив він айнурів — Святих, котрі стали нащадками думки його та пробували з ним іще до сотворення всього іншого. І заговорив до них Еру, оповістивши музичні теми; і заспівали вони для нього, і возрадувався він. Проте довгий час айнури співали поокремо чи по кілька разом, а решта слухала; бо кожен із них збагнув тільки ту частину духу Ілуватара, з якої народився, а чуття братерства приходило дуже повільно. Утім, слухаючи, вони сподоблювалися щораз глибшого розуміння, і співи їхні ставали дедалі злагодженишими та гармонійнішими.

І сталося так, що Ілуватар скликав усіх айнурів і сповістив величну музичну тему, відкривши перед ними речі прекрасніші та дивовижніші, ніж явлені доти; і пишнота її вступу та розкіш фіналу так приголомшили айнурів, що вони поклонилися Ілуватарові й замовкли.

Тоді мовив до них Еру:

- З наспіву, що його сповістив вам, волюю, щоби ви у співзвуччі сотворили Величну Музику. Запалив я вас Пломенем Незнищенням, відтак нехай відкриються сили ваші й нехай кожен на власний розсуд прикрасить сей наспів своїми думками. Я ж сидітиму, і слухатиму, і радітиму, що через вас велична краса пробудилася в пісні.

Тоді голоси айнурів, неначе арфи та лютні, сопілки та сурми, віоли й органи, немов незчисленні хори словоспівців, почали витворювати з наспіву Ілуватара величну музику; і зазвучали нескінченні, взаємозмінні, поєднані у співзвуччя мелодії, і нечутно розтеклися висотами та глибинами, й усі закутки оселі Ілуватара сповнилися ними до краю, і музика разом із відлунням вихлюпнулася у Порожнечу, і порожнечі не стало. Звідтоді айнури ніколи не створювали нічого подібного, та сказано, що після закінчення днів хори айнурів і Дітей Ілуватара скомпонують для Еру ще прекраснішу музику. Тоді теми Ілуватара буде зіграно правильно, і вони, щойно злетівши з уст, стануть Буттям, тоді всі доконечно зрозуміють його задум і кожен осягне тямущість іншого, тоді Ілуватар із великої радості наділить думки творінь своїх таємничим огнем».

Йдеться, як бачимо, про космогонічний процес. Але за письменником, цей процес був підпорядкованим музичній гармонії. Спочатку, як про це повідомляє більшість міфів, верховний бог створює інших богів-помічників. Але у Толкіна – це відбувається а) за допомогою духовної сили – думки; б) вони також отримують духовну силу – музичний дар – для впливу на організацію Всесвіту. Тобто, в «Сильмариліоні», як і в традиційній міфології, повідомляється про створення порядку. Але, на відміну від

традиційних міфів будь якого етносу, Хаос тут – дисонанс, Космос – гармонійна мелодія.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Підготовка до практичних занять передбачає активізацію теоретичних знань, які здобувачі отримали під час лекцій, а також демонстрацію нами навичок оперування теоретичними знаннями на практиці.

Практичне заняття № 1

Тема: Міфологічні уявлення про простір та час

Для того, щоб підготуватися до практичного заняття, слід, спираючись на лекційний матеріал, підготувати відповіді на питання: що таке модель світу, з чого складається міфологічна модель світу кожного етносу; якими є міфологічні уявлення про простір та час і чим вони відрізняються від наукової картини світу.

Слід також підібрати приклади, які підтверджують наявність у давніх слов'ян вірувань, що світове дерево (*arbor mundi*) - центр Всесвіту (це можуть бути загадки, прислів'я, легенди про дуб як дерево життя у давніх українців, а також опис ритуалів поклоніння деревам). Особливу увагу під час підготовки до заняття варто звернути на вірування у наявність «безпечних» або, навпаки, «демонічних» локусів, про наявність правил поведінки у кожному з таких локусів (млин, кладовище, ліс, садиба, поле, село тощо).

Рекомендована література:

1. Буйських Ю. Міфологічні уявлення в повсякденному житті сучасних українців: теоретико-методологічні аспекти вивчення. URL: [Mifolohichni_uiavlennia_v_povsiakdenному_zhytti_suchasnykh_ukraintsiv_teoretyko-metodolohichni_aspek.pdf](https://mifolohichni_uiavlennia_v_povsiakdenному_zhytti_suchasnykh_ukraintsiv_teoretyko-metodolohichni_aspek.pdf)
2. С'єдін О.С. Зародження та функціонування міфу: лінгвістичні умови. *Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство*. 2021. Т.8. С.38 – 47.
3. Титар О.В. Логіка міфу в просторі сучасної культури. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна*. URL: <https://ekhnuir.karazin.ua/habdle/123456789/6349>
4. Yakymenko S. Features of the formation of the mythological picture of the world. *Проблеми сучасного підручника*. 2021. Вип.27. С.285 – 298.

Практичне заняття № 2

Тема: Числова символіка у міфологічній моделі свідомості

Спираючись на лекційний матеріал, слід підготувати відповіді на теоретичні питання: символіка числа 1 і причини його відсутності у міфах; бінарність міфологічного світосприйняття і символіка числа 2; динамічна та статична єдність: числа 3 та 4; шляхи складання чисел 5,7,9,12 та їхня символіка (наприклад, 5 це 4+1, у кожного з цих чисел є власна символіка). Крім того, слід знайти приклади, наведені у медіа, наявності у мешканців багатьох сучасних країн вірувань у «небезпечні» числа, а також свідоцтва про практики захисту від загрози таких чисел; знайти відповіді на такі питання: що таке «трискайдекафобія», «гексакосиойгексеконтагексафобія». Практична частина завдання: розробіть пам'ятку, яку б ви могли запропонувати людині з міфологічним мисленням, з метою запобігти їхньому страху перед числами «13» та «666».

Рекомендована література:

1. Артюх А. *Своє-чуже, дике-культурне*, базові структури міфологічних когнітивних моделей (до проблеми інваріанта і трансформації в інформаційному просторі). *Народна творчість та етнографія*. 2010. № 1. С.84 – 93.
2. Мацюк З., Фенко М. Символічно-сакральна мотивація семантики числа у фразеології Західного Полісся. *Science and Education a New Dimension. Philology, III (15)*, Issue: 68, 2015. С.71 – 74.
3. Темченко А.І. Культурно-міфологічна семантика числа дев'ять (на матеріалі замовлянь). *Український селянин*. 2012. Вип.13. С.72-74.
4. Щербина С.М., Гоца Н.М. Онтологічна сутність бінарних концептів та основні підходи до їх вивчення у сучасній лінгвоконцептології. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Філологія*. 2014. № 13. С.157 – 160.

Практичне заняття № 3**Тема: Міфологічні архетипи в рекламі**

Теоретична частина завдання: спираючись на лекційний матеріал, знайдіть відповіді на такі питання: які точки зору на зміст поняття «архетип» існують в сучасній науці; у чому полягає сутність міфів про «золотий вік», по острови блаженних і як їхній зміст використовується в рекламі.

Практична частина завдання: слід знайти приклади сучасної реклами, у якій використовуються образи богів та міфологічних героїв для просунення товарів.

Рекомендована література

1. Лановик М.Б. Розвиток концептів «символ», «архетип», «міф» у теоретико-літературних дослідженнях науки про переклад. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. URL: <http://eprints.zu.edu.ua>
2. Согорін А.А. Міф і сучасна реклама. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2017. Вип.75. С.104 – 110. URL: <http://soctech-journal.kpu.zp.ua>>...
3. Слюсар М. Міфічне та міфізація і медіа просторі і рекламі: теоретико-методологічні проблеми. *Українська полоністика*. Вип.15. Філософські дослідження. С.76 – 84.
4. Суріна Г.Ю. Міфологізація масової свідомості засобами ідеології і реклами. *Нова парадигма*. 2013. Вип. 114. С. 165–174. URL: <http://www.iris-nbu.gov.ua>>...
5. Хавкіна Л. Сучасний український рекламний міф: монографія. Харків: Харківське історико-філологічне товариство, 2010. 352 с.

Практичне заняття № 4**Тема: Трансформація міфів в умовах сучасності**

Підготовка до практичного заняття передбачає виконання кількох завдань, а саме:

1. Знайдіть приклади, які підтверджують, що міф зберігає свої функції у сучасному світі (захищає психіку людині від невідомого і такого, що їй не підкоряється; регулює її поведінку прикладами наслідків порушення табу; консолідує колектив).
2. Уявіть собі, що ви іміджмейкер, якому треба скласти портрет майбутнього керівника підприємства, спираючись на міфи про золотий вік та культурного героя, і складіть такий портрет.

3. Знайдіть у медіа підтвердження активізації есхатологічних уявлень у часи переходу людства до нових умов буття, у тому числі – переходу у нове тисячоліття.
4. Складіть невеличку зарисовку на тему: «Чи спостерігається міфологізація історії у сучасному світі?»

Рекомендована література:

1. Дев'ятко Н.В. Міф як основа відродження національної свідомості через ЗМІ. URL: <http://journlib.univ.kiev.ua>
2. Максимчук О.В., Бондар С.С. Роль мас-медіа у формуванні політичних міфів. *Актуальні проблеми політики: зб.наук.праць*. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2020. Вип.65. С.49-54.
3. Зелененко А.Р. Сучасні масмедіа як середовище формування міфів. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2024. Т.16. Спецвипуск. С.20 – 26.
4. Рудченко А.С. Постколоніальний міф у медіа й виміри української ідентичності. URL: <https://jpvs.donnu.edu.ua> PDF

Практичне заняття № 5

Тема: Роль міфу в формуванні віртуальних світів і мережевих спільнот

Підготовка до практичного заняття передбачає виконання низки завдань теоретичного та практичного характеру. А саме:

1. Визначте зміст понять: «психічний світ», «віртуальний світ», «фізичний світ», «симулякр».
2. Підготуйте аргументовану відповідь на питання: у чому, на вашу думку, полягають здобутки, а у чому вади можливості міфологізації людиною власного «я» шляхом створення маски («ніку») у мережевих спільнотах.
3. Підготуйте стислу зарисовку на тему: «Можливі наслідки перетворення мережевої ідентифікації на гру».

Рекомендована література:

1. Данильян О.Г., Дзьобань О.П. «Симулякр»: концептуалізація феномена у постнекласичній філософії. *Інформація і право*. 2016. № 2 (17). С.66 – 76.
2. Дзьобань О.П. Філософія інформаційних комунікацій: монографія. Харків: Майдан, 2012. 224 с.
3. Ганаба С.О. Мережева взаємодія як новий вид соціальних відносин. *Філософія і політологія в контексті сучасної культури*. 2015. №1. С.33 – 39.
4. Москалик Г.Ф. Ідентифікація людини в інформаційному суспільстві. *Гілея: науковий вісник: збірник наукових праць /гол.ред. В.М. Вашкевич*. Київ: Видавництво «Гілея», 2015. Вип.103 (12). С.115 – 119.
5. Мусій В.Б. Мотив пошуків підлітком ідентичності в ситуації тотальної самотності в сучасній літературі. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І.Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2023. Т.34 (73). № 1. Ч.2. С.108 – 112. DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.1.2/17>
6. Невдачина А.С. Симулякр та симуляція як способи маніпуляції. *Молодіжний економічний вісник*. Харків: ХНЕУ ім. С.Кузнеця, 2021. № 1. С.148-151.

Практичне заняття № 6

Тема: Ритуал в оповіданні Романа Малиновського «Бенкет».

1. Спираючись на матеріал лекції, підготуйте відповідь на питання: що таке ритуал я яким є його місце в бутті середовища з міфологічним типом світосприйняття.
2. Після прочитання оповідання Романа Малиновського «Бенкет», скажіть, чи можна (і чому) вважати бенкет, про який йдеться у творі, ритуалом (для цього слід проаналізувати опис приміщення, руху офіціантів, поведінки присутніх на бенкеті), а також пояснити, чому порушено нумерацію частин оповідання (спочатку друга частина, а потім – перша).
3. Проілюструйте семантичний потенціал інтертексту в оповіданні: на які відомі твори сучасного кіномистецтва схожі ключові мотиви у цьому оповіданні і з якою метою автор звертається до алюзій.
4. Підготуйте рецензію на оповідання Р.Малиновського «Бенкет», у якій обов'язково визначте своє розуміння авторської концепції сучасної дійсності, яку втілено автором у цей текст.

Рекомендована література:

1. Бурдейна Т.Л. Трансляція етнокультурних сенсів через національну кухню. *Грані.Серія Філософія*. 2014. №6. С.40 – 48.
2. Кухаренко О. Ритуальна їжа в народних віруваннях, казках і обрядах. *Народознавчі зошити*. 2023. № 2 (170). С.442-447.
3. Мусій В. Б. Семантика тілесних образів в оповіданні Романа Малиновського «Бенкет». *Вчені записки ТНУ. Серія Філологія. Журналістика*. 2022. Т. 33 (72). № 2. Ч. II. С. 117–121. (DOI: <https://doi.org/10/32838/2710 - 4656/2022.2-2/18>)
4. Нівня Г.О. Ритуал як символічна форма соціальної комунікації: дис.. ...канд. філос..наук: 09.00.03. Державний заклад «Південноукр.нац.пед.ун-т ім.К.Д.Ушинського МОН України. Одеса, 2018. 243 с.
5. Чемелюх М. Когнітивно-ономасіологічна реконструкція мотиву-прототипу «бенкет» в античній епіграмі. *Studia methodologica*. 2014. № 39. С.54 – 61.

Практичне заняття № 7

Тема: Міфопоетична символіка в оповіданні Ольги Токарчук «Консерви»

Головна мета цього заняття – створення вами стислого нарису (1 сторінка) за темою: Що може врятувати людину від її перетворення на консерви». Для цього слід прочитати оповідання Ольги Токарчук і виконати низку завдань з аналізу змісту цього твору:

1. Проаналізуйте початок і кінець твору з точки зору наявності образів з грецької міфології та наявності міфологічної символіки.
2. Наведіть результати аналізу образу простору перебування матері і сина в тексті, мотивації цього простору їхнього буття з психологічної, соціальної, міфологічної точок зору
3. Знайдіть підтвердження того, що опис апертизація як засобу консервації, яким користувалася матір героя, має символічне значення і для пояснення її долі і долі її сина.
4. Поясніть семантику назви оповідання О.Токарчук.
5. Мотивуйте смерть сина в оповіданні.

Рекомендована література:

1. Матусяк Г.І. Образи й мотиви шумеро-аккадської міфології у творах Галини Пагутяк і Ольги Токарчук. *Закарпатські філологічні студії*. 2024. Вип.36. С.338 – 342.

2. Мусій В.Б. Феномен двійництва у світовій літературі крізь призму міфопоетики. Одеса: Видавець В.С.Назарчук, 2024. 136 с.
3. Нечиталюк І.В. Літературний мотив смерті в системі екзистенційного філософствування кінця ХІХ-початку ХХ століття. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. 2015. Вип. VII. С.232 – 242.
4. Новик О.П. Трансформація мотиву memento mori у творах романтиків. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. 2014. Вип.І. С.33 – 41.
5. Улюра Г. Ольга Токарчук. Анна Ін у гробницях світу. URL: <https://posestry.eu/zhurnal/no-111/statya/inanno-pidchas-pidzemnykh-obryadiv-movchy>

Завдання для самостійної роботи та кількість балів за виконання кожного з них

(ці завдання призначено здобувачам, які хочуть покращити отриманий ними під час семестру бал)

Тема 1. Конспектування статті: Калашнік О.В. Міф як синкретична форма віртуальної реальності. <i>Гуманітарний вісник ЗДІА</i> . 2010. Вип.41. С.141 – 151.	4
Тема 2. Карл Густав Юнг як дослідник міфології і його теорія архетипів колективного несвідомого. Обов'язкове конспектування розділів: II. Поняття колективного несвідомого. С. 64–79.; V. Про відродження. С.149-195; VIII. Щодо феноменології духа у казках. С.266 – 328; IX. Щодо психології фігури трікстера. С. 329–351; X. Свідомість, несвідоме та індивідуація. С. 352–371.	4
Тема 3. Конспектування статті Зуєнко М. Міфопоетична картина світу та її художні трансформації в поемі Дж. Мільтона «Втрачений рай». <i>Філологічні науки</i> . 2015. № 21. С.18 – 24. URL: ...PDF">http://dspace.pnpu.edu.ua/>...PDF	2
Тема 3. Підготовка усної відповіді на тему: Міфопоетична модель світу у слов'ян. 1. Спираючись на статтю Швед І. Коди й архаїчна міфопоетична модель світу слов'ян. <i>Міфологія і фольклор</i> . 2008. № 1. С.47-53. систематизувати специфічні риси слов'янського міфології і знайти приклади прояву кожної з вказаних рис в українських фольклорних творах.	6
Тема 4. Підготовка презентації книги: Мартишин Д.С., Богданенко А.І. Християнська есхатологія: до питання наукової ідентифікації. Київ: Видавництво Ліра-К, 2023. 72 с. за планом: структура книги, ключові поняття (християнська есхатологія, есхатологічна прогностика, християнська історіософія, теологія надії тощо) концепція вселюдської	10

історії як розумного процесу, есхатології як поєднання історії та вічності, небесного та земного.	
Тема 5. Міфи масової культури та міфи політичні, міф і реклама, міфи та маніпуляція суспільною свідомістю Реферативне вивчення статей: Согорін А.А. Міф і сучасна реклама. <i>Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики</i> . 2017. Вип. 75. С.104–110. URL: http://soctech-journal.kpu.zp.ua >...; Суріна Г.Ю. Міфологізація масової свідомості засобами ідеології і реклами. <i>Нова парадигма</i> . 2013. Вип. 114. С. 165–174. URL: http://www.irmis-nbu.gov.ua >...	8
Тема 6. Конспектування статті А.С.Слухай. Ахроматичність як ознака образної парадигми давньоанглійських епічних творів 10-11 ст. та поеми «Беовульф». <i>Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи</i> . 2008. № 2. С.266–274. URL: http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/10988	4
Тема 6. Підготовка презентації на тему: Символіка лабіринту в оповіданні Х.Л.Борхеса «Дім Астеріона»	10
Тема 7. Підготовка есе на тему: Солярний міф та його художня роль в п'єсі Бернара-Марі Кольтеса «Роберто Зукко. Завдання: прочитати текст п'єси (Бернар-Марі Кольтес. Роберто Зукко. П'єса. Київ: Юніверс, 2003. 64 с.) та, спираючись на положення монографії Драненко Г. «Міф як форма сенсу та сенс фори. Міфокритичне прочитання творів Б.-М. Кольтеса» (розділ «Героїчні структури Денного Режиму Уявного в п'єсі “Роберто Зукко”»), підготувати есе.	12
Усього:	60

Питання для підсумкового контролю

1. Основні причини звернення до міфу і архаїчних форм культури на сучасному етапі.
2. Концепція міфу у Платона, Шеллінга, Вагнера, Ніцше.
3. К. Г. Юнг та теорія архетипів колективного несвідомого. Основні види архетипів, їх форми в міфології та літературі.
4. Ритуально-міфологічна школа в літературознавстві: основні представники та концепції.
5. Р. Барт про міф і сучасну міфотворчість.
6. Масова свідомість і міф
7. Реклама та міф
8. Фактори, що обумовили виникнення міфів. Функції міфів в колективі
9. Міфопоетичний тип світосприйняття та його ознаки.
10. Міфопоетична модель світу та її елементи в літературних творах
11. Зміст есхатологічних міфів. Есхатологічні міфи як основа творів літератури

12. Антропологічні міфи як основа фольклорних та літературних творів
13. Міфи про культурного героя та деміурга як складова художніх творів
14. Календарні міфопоетичні уявлення як складова фольклорних та літературних творів
15. Особливості германо-скандинавської міфології та її вплив на літературу Німеччини та Скандинавії
16. «Перстень нібелунга» Р.Вагнера крізь призму міфопоетики
17. Кельтська міфологія як складова художніх творів
18. Епос англосаксів «Беовульф»: міфопоетичний коментар.
19. Міф та казка в добу романтизму (твір за вибором студента)
20. Міфопоетична складова повісті Шарля Нодьє «Трільбі»
21. Неоміфологізм літератури постмодерної доби
22. Дискретність художнього простору в оповіданні Х.Кортасара «Вночі обличчям до неба»
23. «Віденські гриби» як оповідання про перетин героєм кордону між простором життя та смерті. Міфопоетична символіка в творі.
24. Міфопоетичні коріння мотиву двійництва в художній літературі (твір за вибором студента)
25. Мотив метаморфоз в літературі постмодерної доби (твір за вибором студента)
26. Ритуал. Види ритуалу. Ритуал як ядро сюжету творів сучасної літератури (твір за вибором студента)
27. Жанрові ознаки роману Дельфін де Віган «На реальних подіях». Міфопоетичний коментар твору.
28. Міфи про близнюків в сучасній літературі. Роль міфів цієї тематичної групи в романі К.Пріста «Престіж»
29. Постмодерна версія «Франкенштейна» Мері Шеллі в романі Пітера Акройда «Журнал Віктора Франкенштейна» Міфопоетичний коментар роману П.Акройда
30. Повернення до ідеї синкретичного зв'язку людини та природи в «Химерних оповіданнях» Ольги Токарчук

Рекомендована література

Основна

1. Гоцалюк А. Міф та міфопоетика як тип людського сприйняття. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*. Напрямок: Мистецтвознавство. 2022. Вип. № 41. Розділ 1: Динаміка культури. Культурна пам'ять. Культура та традиції. С. 15–22.
2. Кобзар О.І. Поняття «міфопоетика»: динаміка досліджень. URL: <http://dspace.puet.edu.ua/handle/123456789/1445>
3. Колісниченко А., Харицька С. Сучасний стан осмислення дефініції «міфопоетика». *Гуманітарна освіта у технічних вищих навчальних закладах: зб. науков. праць*. Київ: НАУ, 2020. № 41. С. 85–93. URL: <https://er.nau.edu.ua>NAU>
4. Лютий Т. Двійник. Про природу дублювання і множинності. Київ: Віхола, 2021. 272 с.
5. Мусій В.Б. Феномен двійництва у світовій літературі крізь призму міфопоетики. Одеса: Видавець В.С.Назарчук, 2024. 136 с.

Додаткова:

1. Гоц Л.С. Трансгуманістична міфологема у романі Г. Майрінка «Голем»: від алхімії до психоаналізу. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтва: науковий журнал*. 2020. № 4. С. 3–10.
2. Мусій В. Б. Семантика тілесних образів в оповіданні Романа Малиновського «Бенкет». *Вчені записки ТНУ. Серія Філологія. Журналістика*. 2022. Т. 33 (72). № 2. Ч. II. С. 117–121. (DOI: <https://doi.org/10/32838/2710-4656/2022.2-2/18>)
3. Согорін А.А. Міф і сучасна реклама. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2017. Вип.75. С.104 – 110. URL: <http://soctech-journal.kpu.zp.ua>>...

15. Електронні інформаційні ресурси:

1. <http://dspace.nbu.gov.ua/> Наукова електронна бібліотека періодичних видань НАН України
2. <https://ouci.dntb.gov.ua/> OpenUkrainianCitationIndex (OUCI) – українська база даних наукових цитувань

Навчальне видання

МИФ ЯК МЕНТАЛЬНА ПЛАТФОРМА КОМУНІКАЦІЇ

Методичні вказівки
та завдання для самостійної роботи здобувачів
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 061 «Журналістика»

Укладач:

Мусій Валентина Борисівна

В авторській редакції

Підп. до друку 28.11.2025. Формат 60х90/16

Обсяг 2,85 ум. друк. арк.

Папір офсетний. Гарнітура «Times New Roman»

Наклад 100 пр. Зам. № 25060

Видавець і виготовлювач С. Л. Назарук

Україна, 65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 10

Тел.: 050 905 23 77. E-mail: selen_odessa@ukr.net

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7024 від 23.12.2019 р.